

Utbildning för nyanlända elever

– rätten till en
god utbildning i
en trygg miljö

Skolinspektionens rapport 2009:3
Diarienummer 00-2008-474
Stockholm 2009
Foto: Ryno Quantz
Grafisk form: AGoodId

Innehåll

1. Förord	5
2. Sammanfattning	6
3. Inledning	8
4. Att vara nyanländ elev i skolan	13
5. Ändamålsenlig undervisning av nyanlända elever	19
6. Skolinspektionens slutsatser och rekommendationer	28
7. Referenser/käll- och litteraturförteckning	31
8. Bilagor	33

1 | Förord

Skolinspektionen granskar skolor och bedömer ansökningar om att driva fristående skola. Målet är en skola med hög kvalitet och elevens kunskap i centrum. Den 1 oktober 2008 påbörjade Skolinspektionen arbetet med att granska landets skolor och skolhuvudmän. Kvalitetsgranskning innebär en oberoende och självständig granskning och bedömning av kvaliteten i skolväsendet samt inom förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen. Huvudsyftet är att granska skolor och huvudmän för att nå förbättring av undervisningen, med fokus på elevernas kunskapsresultat.

Denna rapport behandlar ett av de områden som varit föremål för kvalitetsgranskning i en första omgång, utbildning för nyanlända elever. **Fokus i granskningen är nyanlända elevers rätt till en god utbildning i en trygg miljö som stimulerar utveckling och lärande.** Granskningen har, utifrån ett elevperspektiv, haft inriktning på kunskapsutveckling och utbildningens resultat. Projektledare har varit Iréne Sehlin.

Ann-Marie Begler
Generaldirektör

Björn Persson
Avdelningschef

2 | Sammanfattning

Skolinspektionen har granskat kvaliteten i utbildningen för nyanlända elever i grundskolans årskurs 8 och 9 samt i gymnasieskolan.

Med nyanlända elever avses elever som inte har svenska som modersmål och inte heller behärskar det svenska språket och som anländer nära skolstarten eller under sin skoltid. Sammantaget kan man räkna med att totalt cirka 8800 elever i Sverige, varav cirka 4000 i gruppen som denna granskning omfattar, befinner sig i denna situation.

Skolinspektionen har utgått från två övergripande frågeställningar; *Hur är det att vara nyanländ elev i skolan?* och *I vilken mån är undervisningen ändamålsenlig?* Frågor har ställts om kommunernas och skolornas förmåga att ta emot, introducera och få alla elever att bli en del av den sociala gemenskapen. Även hur skolorna arbetar för att nyanlända ska nå målpuppfyllelse, liksom förekomsten av kränkningar och diskriminering har varit föremål för granskning. Planering, genomförande och uppföljning av undervisningen har genomlysts för att bedöma dess ändamålsenlighet och lärares kompetens har undersökts.

Granskningen omfattar 14 kommuner och 34 skolor (se bilaga 2). Skolinspektionen har i dessa kommuner genomfört intervjuer med företrädare för kommunerna, politiker och förvaltning, samt rektorer och ett urval av lärare och elever. Lärare vid de skolor som besökts har besvarat frågor i en enkät och elever har, i samband med intervjuerna, gett en skriftlig berättelse på sitt eget språk om sitt möte med den svenska skolan. Vid verksamhetsbesök och lektionsbesök har Skolinspektionen gjort observationer och haft spontana samtal med elever och lärare i klassrum, korridorer, matsalar och på skolgårdar.

Skolinspektionen har funnit brister i utbildningen i flertalet av de granskade kommunerna, men också goda företeelser. Bland annat i Bollnäs och Överkalix kommuner.

Samttaget innebär bristerna i utbildningen för nyanlända elever att eleverna inte får likvärdiga möjligheter

att nå skolans mål samt att de inte blir delaktiga i och kan bidra till skolans och samhällets gemenskap. De nyanlända elevernas ämnes- och språkkunskaper är viktiga resurser för samhälle och individ men dessa tillgångar tas inte till vara. Elevens kunskapsutveckling bromsas upp och studietiden förlängs.

På ett övergripande plan framstår det i många fall som om skolorna, tvärt emot sitt uppdrag, utgör starten på och befäster särskiljande och segregering.

Resultaten av granskningen sammanfattas i övrigt i nedanstående punkter.

✓ Nyanlända elever får inte den utbildning de har rätt till

Nyanlända elevers rätt till utbildning åsidosätts i de kommuner och skolor som varit föremål för kvalitetsgranskningen och Skolinspektionen konstaterar att det behövs insatser så att även nyanlända elever ges möjlighet att nå de nationella målen.

✓ Undervisning i avskildhet motverkar integration

Eleverna får ofta undervisning avskild från övrig utbildning och övriga elever. Trots skolors ansträngningar och att flera företrädare för kommunerna, rektorer och lärare har uppfat-

ningen att nyanlända elever är integrerade i verksamheten så är undervisning i avskildhet vanligt. Det är sällsynt att nyanlända elever deltar i reguljär undervisning i början av sin skolgång. De flesta elever placeras ofreflekterat i någon form av introduktionsklass där undervisningen är enhetlig utan hänsyn till individuella förutsättningar och där de hålls kvar för länge. I några skolor organiseras nyanlända elever i grupper så att dessa utgör en egen "skola i skolan" eller till och med en egen skola utanför skolan, med isolering som följd. Elever i dessa grupper är tämligen okända för personal och elever i övriga skolan. Ett vanligt misstag är att skolorna arbetar för att integrera nyanlända utan att låta arbetet omfatta de elever som redan finns i skolan.

✓ Eldsjälar – inte rektor ansvarar

Det saknas ofta gemensamma riktlinjer, kompetensutveckling och diskussioner i kommunerna om hur undervisningen ska organiseras och bedrivas vilket gör att enskilda rektorer och lärare bär hela ansvaret såväl för att ta emot eleverna som för att ge dem en ändamålsenlig undervisning. Det är också vanligt att rektor inte leder arbetet kring nyanlända elever. Utbildningen är ofta lärarstyrd och eleven får i dessa fall en utbildning som planeras och genomförs av entusiastiska eldsjälar vars verksamhet inte ingår i skolans kvalitetsarbete eller omfattas av rektors pedagogiska ledarskap.

✓ Nödvändigt ta reda på elevernas bakgrund

Eftersom nyanlända elever utgör en extremt heterogen grupp är det av avgörande betydelse för den enskilde eleven att undervisningen individualiseras i samtliga ämnen. Men granskningen visar att kommunerna och skolorna ofta rutinmässigt placerar eleverna i introduktionsklasser där undervisningen är lika för alla oavsett elevernas olika bakgrunder, förutsättningar och behov.

Skolorna behöver genomföra mera omfattande och grundligare kartläggning av nyanlända elevers tidigare skolbakgrund och kunskaper. För att den nyanlända eleven så snabbt som möjligt ska kunna utveckla sitt lärande i sitt nya hemland, Sverige, så krävs att eleven kan använda och vidareutveckla de kunskaper som han eller hon bär med sig.

Det är få skolor i granskningen som strävar efter att i första hand betona vad eleverna kan, ofta handlar det mer om vad eleverna inte kan. Förhållningssättet bör utgå från begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet och betona

vad eleverna faktiskt kan. En grundlig kartläggning av elevens kunskaper i alla ämnen kan ligga till grund för individuell planering av undervisningen. Istället för att arbeta på ett sätt som fångar "hela eleven" organiserar skolorna ofta undervisningen efter en kartläggning som begränsas till att enbart gälla elevernas kunskaper i svenska språket.

✓ Skolorna måste ge studiehundledning på modersmålet

Nyanlända elever får inte studiehundledning på sitt modersmål i den utsträckning de behöver och det råder ofta förvirring bland personalen kring vad hundledning innebär och hur den ska ges. Med studiehundledning på modersmålet ska eleven kunna utveckla sina kunskaper i olika kursplaneämnen, trots att han eller hon inte behärskar det svenska språket. När studiehundledning uteblir riskerar eleven att halka efter i sin kunskapsutveckling.

✓ Kunskap om nyanlända elever saknas på skolorna

Kunskap om nyanlända elevers rätt till utbildning finns ibland på kommunal nivå men saknas i hög utsträckning bland personalen i skolorna, vilket leder till att gällande författningar inte alltid tillämpas. Att styrdokument inte tillämpas kan antingen bero på bristande medvetenhet och kunskap, på traditionsbundenhet eller på faktiska svårigheter att leva upp till författningarnas krav. Hur eleven blir bemött är också en fråga om vuxnas attityder och förhållningssätt och det behövs insatser i form av kompetensutveckling även inom detta område.

✓ Bristande respekt

Skolinspektionen har inte funnit några direkta exempel på kränkningar av enskilda elever. Däremot framkommer vid intervjuer, observationer och i de skriftliga berättelserna som eleverna skrivit på sitt eget språk en bild av att särskiljande, segregation och kränkningar av grupper förekommer i skolorna. Nyanlända elever upplever att de inte blir visade respekt och hänsyn för sina olika bakgrunder.

3 | Inledning

Sverige har, genom att ratificera FN:s konvention om barnets rättigheter¹, åtagit sig att respektera och tillförsäkra varje barn inom dess jurisdiktion de rättigheter som anges i konventionen. Det innebär bland annat en förpliktelse att göra allmän utbildning, yrkesutbildning samt studie- och yrkesvägledning tillgänglig och åtkomlig för varje barn.

I barnkonventionen avses med barn varje människa under 18 år, om inte barnet blivit myndigt tidigare enligt den lag som gäller barnet. I Sverige gäller, med några få undantag², samma författningar för utbildning för nyanlända elever som för övriga utbildningar. FN:s barnrättskommitté har uttryckt en oro över att barn utan uppehållstillstånd, "papperslösa" eller "gömda barn", inte har tillgång till utbildning samt en oro över att studieresultaten skiljer sig mycket åt mellan olika regioner³.

Med nyanlända elever avses i denna granskning elever som inte har svenska som modersmål och inte heller behärskar det svenska språket och som anländer nära skolstarten eller under sin skoltid.

Enligt SCB:s statistik representerar två miljoner av landets nio miljoner invånare mer än 200 kulturer, vilket gör att Sverige är ett mångkulturellt samhälle och att skolan i många fall utgör en mångkulturell miljö. Av Sveriges kommuner var det år 2008 269 kommuner som tog emot nyanlända. Samma år var antalet elever i grundskolan totalt 906 189 varav 6061 var nyanlända. 1172 var nyanlända i årskurs 8 och 9. I gymnasieskolan fanns 396 336 elever varav 1982 var nyanlända. Antalet nyanlända elever under 19 år som fanns i svenska för invandrare (sfi) var 761. De flesta nyanlända elever har kommit tillsammans med familjemedlemmar men under år 2008 kom totalt 1510

ensamma barn till Sverige. Under första delen av 2009 har antalet ensamkommande barn ökat och den 10 augusti var antalet 1294. Det är flest pojkar bland de ensamkommande barnen och de är allt yngre och yngre.

Kommunen och skolan har en ovillkorlig skyldighet att ge varje elev förutsättningar att nå kunskapsmålen för utbildningen. Skolan är ett av de viktigaste instrumenten för att utveckla gemensamma traditioner, principer och normsystem. Idag ställs nya krav och den traditionella synen på kunskap och utveckling som tidigare funnits utmanas. Lärare har en betydelsefull roll när det gäller att förbereda barn och ungdomar för ett liv i framtidens mångkulturella samhälle. Det gäller att skolan arbetar för att främja varje nyanländ elevs utveckling så att eleven så tidigt som möjligt når ett optimalt lärande, känner delaktighet i svensk skola och svenskt samhällsliv samt kan göra egna aktiva val. Skolintroduktionen ska vara anpassad efter individens behov och dess syfte är att individen så snabbt som möjligt ska kunna delta i reguljär undervisning.

¹ FN:s konvention om barnets rättigheter, artikel 2 och 28.

² Förordningen (1:976) om utbildning, förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg för asylsökande barn m. fl. (1:976), Skolgång för barn som skall avvisas eller utvisas (SOU 2007:34)

³ Handbok om barnkonventionen, UNICEF Sverige 2008, Upplaga 1:1, s. 306

3.1 | Bakgrund och syfte

Riksdagen fattade den 14 juni 2006 beslut om att ta fram en nationell strategi avseende utbildning för nyanlända barn och ungdomar. Som ett led i den nationella strategin fick Skolverket i uppdrag att utarbeta förslag på nationella mål och riktlinjer för utbildningen för nyanlända barn och ungdomar i grundskola och gymnasieskola samt därmed motsvarande skolformer. Verket skulle vid behov även ge förslag på författningsändringar och, om verket fann lämpligt, ta fram allmänna råd för utbildningen av nyanlända elever. Samtidigt gavs Myndigheten för skolutveckling (myndigheten lades ner 2008) uppdraget att ta fram en nationell strategi för utbildning av nyanlända barn och ungdomar i grund- och gymnasieskolan samt därmed motsvarande skolformer.

För utbildning för nyanlända elever gäller samma författningar som för övriga elever. Skolverket gav i sin rapport *Förslag till mål och riktlinjer för nyanlända elever*⁴ förslag på författningsändringar och utarbetade allmänna råd för utbildningen av nyanlända elever⁵ under år 2008. Skolverkets rapport innehåller en genomgång av författningarna med särskild tonvikt på nationell likvärdighet för nyanlända elever och dessa elevers rättigheter i grundskolan och gymnasieskolan samt därmed motsvarande skolformer. Skolverkets inspektioner visade att nyanlända elever som har en god skolbakgrund inte sällan upplever att deras ämneskunskaper får ligga i träda medan de ensidigt ägnar sig åt att lära sig svenska.

Myndigheten för skolutveckling påtalar i sin rapport *Vid sidan av eller mitt i?*⁶ att det finns stora skillnader mellan kommuner i sätt att arbeta och organisera utbildningen för sent anlända elever på gymnasieskolans individuella program. Myndigheten lämnade år 2007 förslag till *Nationell strategi för utbildning av nyanlända barn och ungdomar*⁷ för regeringen.

Skolverkets och Myndighetens för skolutveckling sammanfattande bild av utbildningen för nyanlända elever var att många av de lärare och skollärdare som möter nyanlända elever har ett djupt engagemang, goda kunskaper samt en stor öppenhet mot eleverna och deras föräldrar. Men nyanlända elever får ändå inte alltid en utbildning som är likvärdig och heller inte alltid anpassad till elevens individuella behov och förutsättningar. Under åren 2006 och 2007 förstärkte Myndigheten för skolutveckling insatserna i grund- och gymnasieskolor i segregerade områden med sammanlagt 225 miljoner kronor och genomförde en rad kompetensutvecklingsinsatser i kommunerna.

I slutrapporten föreslog Myndigheten för skolutvecklingen bland annat att regeringen skulle uppdraga åt Skolverket att genomföra riktade inspektioner av utbildningen för nyanlända elever. I och med att Skolinspektionen blev en självständig myndighet, hösten 2008, inleddes för-

beredelserna för kvalitetsgranskningen av utbildning för nyanlända elever.

Trots dessa omfattande riktade insatser har Skolverkets inspektion, och numera Skolinspektionens tillsyn, visat att det fortfarande finns stora brister i utbildning för nyanlända elever.

Aktuell forskning

En vedertagen uppfattning inom forskning på området tvåspråkighet (se bilaga 4 Kunskapsöversikt) är att kunskapsutveckling gynnas av att de begrepp som används i ämnesundervisningen befästs både på elevens modersmål och på det svenska språket. Utgångspunkten att goda kunskaper i modersmålet är en faktor för god kunskapsutveckling är för närvarande dominerande inom forskningsfältet och stöds av flera stora kvantitativa undersökningar⁸. Därför är studiehandledning och ämnesundervisning på modersmålet effektiva redskap för att stödja elevernas kunskapsutveckling. Skolan är skyldig att ge studiehandledning till elever som behöver detta, men tidigare inspektioner har visat att även denna rättighet för eleven åsidosätts. Forskare betonar också att eftersom nyanlända elever utgör en extremt heterogen grupp är det av avgörande betydelse för den enskilde eleven att undervisningen individualiseras i såväl språk som andra ämnen. Inspektioner och forskning visar emellertid att kommuner och skolor ofta rutinmässigt och oreflekterat placerar eleverna i introduktionsklasser där undervisningen är lika för alla oavsett elevernas olika bakgrunder, förutsättningar och behov.

Kvalitetsgranskningens syfte

Det övergripande syftet med kvalitetsgranskningen av utbildning för nyanlända elever har varit att bidra till förbättring och ökad måluppfyllelse genom att undersöka hur väl verksamheten fungerar i förhållande till de nationella målen och att uppmärksamma kommuner och skolor på områden i behov av insatser. Granskningens resultat ska även spridas till skolor och huvudmän som inte ingått i granskningen och ligga till grund för förslag om eventuella åtgärder.

Förväntade effekter av granskningen är en ökad uppmärksamhet på nyanlända elevers situation när det gäller måluppfyllelse och social gemenskap i skolan. Kommuner och skolor förväntas förbättra utbildningen för nyanlända och därmed på längre sikt öka måluppfyllelsen samt förhindra att nyanlända elever hamnar i utanförskap och/eller råkar ut för diskriminering. Kvalitetsgranskningen förväntas även bidra till att implementera *Allmänna råd för utbildning av nyanlända elever*, främst i de kommuner som blivit föremål för granskningen men även nationellt via spridning av granskningens resultat.

3.2 | Metod och genomförande

Frågeställningar och avgränsningar

I *Allmänna råd för utbildning av nyanlända elever* anger Skolverket riktlinjer för nyanlända elevers utbildning. Dessa utgör, tillsammans med andra gällande bestämmelser, utgångspunkter för kvalitetsgranskningens frågeställningar med fokus på individuell planering och undervisningen. Även de resultat som återfinns i Skolverkets och Myndighetens för skolutveckling rapporter samt aktuell forskning (se bilaga 4 Kunskapsöversikt) ligger till grund för granskningen.

Mot ovanstående bakgrund har kvalitetsgranskningens två övergripande frågeställningar varit följande:

1. Hur är det att vara nyanländ elev i skolan?

Fokus i denna del av undersökningen har varit att granska skolornas förmåga att kartlägga och värdera elevens kunskaper och genom en individuell planering anpassa undervisningen till varje elev samt i vilken utsträckning skolorna utgör en trygg miljö med inriktning mot lärande. I de fall granskningen funnit att kommunen/skolan lyckats möta elevens behov på ett bra sätt har det närmare undersökts vad som gjort att de lyckats. I motsatt fall undersöktes vilka hinder som fanns.

I detta sammanhang har även undersökts hur kommunens strategier för de nyanlända ser ut, hur samverkan mellan olika berörda parter i samhället fungerar och i vilken utsträckning skolan har fungerande rutiner för mottagande och skolintroduktion. Eventuell förekomst av diskriminering och kränkningar har också undersökts.

2. I vilken mån är undervisningen för nyanlända elever ändamålsenlig?

Huvudfokus har varit på vilket sätt man kan se att undervisningen är organiserad utifrån varje nyanländ elevs behov och förutsättningar och om skolorna utformar undervisningen så att eleven får fortsätta att utvecklas med utgångspunkt från sin nivå. Det har också varit viktigt att undersöka vilken kompetens personalen som undervisar de nyanlända har när det gäller språk-utveckling och hur kommunen gör för att få den kompetens som behövs.

Inom detta område ställdes även frågor kring hur kommunen samordnar sina resurser, om skolan har tydliga rutiner för vem som har ansvar för elevens undervisning, samt om kommunen satsar på modersmålsundervisning eller inte. Också frågor om hur skolan och kommunen följer upp elevernas kunskapsutveckling och hur skolan och kommunen använder resultaten som grund för analys och omprövning av mål och metoder har behandlats.

Här beskrivs kortfattat hur kvalitetsgranskningen genomförts. För en mer ingående redogörelse hänvisas till bilaga 3 och för uppgift om vilka kommuner och skolor som har granskats hänvisas till bilaga 2. I bilaga 5 återfinns underlag som använts för informationsinsamling.

14 kommuner med sammanlagt 34 grund- och gymnasieskolor med olika förutsättningar har granskats. I denna första omgång har granskningen begränsats till att omfatta undervisningen för elever anlända under år 2008 och 2009 i årskurs 8 och 9 i grundskolan samt nyanlända elever i gymnasieskolan. Även ansvarsfördelning mellan kommun, rektor och lärare har omfattats av granskningen.

De kommuner som granskats har haft olika förutsättningar, t.ex. när det gäller kommungrupp, storlek, tätort och glesbygd etc. Även kommuner med olika förutsättningar när det gäller antalet mottagna elever samt kommuner med lång tradition av att ta emot nyanlända respektive kommuner där detta är en nyhet har granskats. Eftersom granskningen utgått från ett risk- och väsentlighetsperspektiv, har urvalet baserats på den kunskap som finns från tidigare genomförda utbildningsinspektioner om kommuner och skolor som uppvisat svagheter inom de granskade områdena. Ett antal goda företeelser har också identifierats. Urvalet har skett i samarbete med Migrationsverket.

I en av kommunerna genomfördes en förstudie för att testa stödmaterial, frågor, bedömningsunderlag och vad som kunde komma ut av granskningen m.m. Information om kvalitetsgranskningen, begäran om dokument samt ett frågeformulär där skolorna ombetts att redovisa nuläget vad gäller nyanlända elever skickades ut till de utvalda kommunerna. De begärda dokumenten analyserades och resultaten från frågeformuläret användes som underlag i samband med besöken.

Skolinspektionens besök har varit anpassade efter de förutsättningar som rått i respektive kommun och skola. I vissa kommuner har besöken skett både på kommunnivå och på skolnivå, i andra kommuner endast på skolnivå. Intervjuer har genomförts med företrädare för kommunerna, politiker och förvaltning, samt rektorer och ett urval av lärare och elever. Lärare vid de skolor som besökts har besvarat frågor i en enkät och elever har, i samband med intervjuerna, gett en skriftlig berättelse om sitt möte med den svenska skolan. Vid verksamhetsbesök och lektionsbesök har Skolinspektionen gjort observationer och haft spontana samtal med elever och lärare i korridorer, matsalar och på skolgårdar.

Bedömningspunkter och centrala begrepp

Skolverket har i rapporten *Förslag till mål och riktlinjer för nyanlända elever* definierat begreppet nyanlända elever som följer:

Med nyanlända elever avses elever som inte har svenska som modersmål och inte heller behärskar det svenska språket och som anländer nära skolstarten eller under sin skoltid i grundskolan, gymnasieskolan eller motsvarande skolformer.

Skolverket har även fastställt definition av några begrepp i de *Allmänna råden för utbildning av nyanlända elever* som t ex nyanlända elever, förberedelseklass m fl. (se bilaga 6 Ord och begrepp)

Dessa definitioner har använts inom denna kvalitetsgranskning.

Termen validering förekommer i första hand inom vuxenutbildningen och finns inte som begrepp i författningarna för grundskolan och gymnasieskolan samt därmed motsvarande skolformer. Nyanlända elever behöver dock få sina kunskaper validerade så att skolan kan ge eleven förutsättningar för fortsatt lärande och likvärdig måluppfyllelse.

⁴ Skolverkets rapport *Förslag till mål och riktlinjer för nyanlända elever* – Redovisning av ett regeringsuppdrag (dnr 2006:2145)

⁵ Skolverkets Allmänna råd för utbildning av nyanlända elever (SKOLFS 2009:15)

⁶ Myndigheten för skolutvecklings rapport *Vid sidan av eller mitt i?* – om undervisningen för sent anlända elever i grund- och gymnasieskolan (dnr 2004:282)

⁷ Förslag till Nationell strategi för utbildning av nyanlända barn och ungdomar (Dnr 2006:487)

⁸ Hylltenstam, Att läsa och skriva, 2006

4 | Att vara nyanländ elev i skolan

Skolinspektionen har iakttagit stora skillnader i hur nyanlända elever tas emot och vilket bemötande de får i de granskade kommunerna och skolorna

I detta avsnitt behandlas Skolinspektionens iakttagelser av kommuners och skolors förmåga att ta emot och introducera nyanlända elever samt hur skolorna lyckas kartlägga och värdera elevernas tidigare kunskaper. Här beskrivs även skolornas arbete med att skapa social gemenskap för alla elever och förekomst av kränkning och diskriminering.

Skolinspektionen konstaterar att kartläggning och värdering av elevers tidigare skolbakgrund och kunskaper sker i alltför liten utsträckning vilket leder till att undervisningen inte kan planeras och genomföras utifrån elevens behov och förutsättningar. Skolorna organiserar undervisningen för nyanlända elever så att de avskiljs och isoleras från övriga elever. Därmed införlivas de inte i den sociala gemenskapen. Nyanlända elever upplever att de inte bli visade respekt och hänsyn för sina olika bakgrunder.

4.1 | Mottagande och introduktion

Eftersom nyanlända elever har olika bakgrund och förutsättningar och dessutom kommer till kommunen och skolan vid olika tidpunkter under året, ställs stora krav på kommuners och skolors beredskap och förmåga till flexibelt mottagande. Därför bör kommunen och skolorna ha tydliga riktlinjer för mottagandet och se till att dessa är kända av skolans personal. Information om hur anmälan till skolan ska ske bör finnas lätt tillgänglig för eleven och elevens vårdnadshavare. Att snabbt skapa goda och förtroendefulla relationer med såväl elev som elevens vårdnadshavare är en angelägen uppgift. Rektorn har som chef för verksamheten det primära ansvaret, medan kommunen har ett övergripande ansvar för kommunens skolor. Kommunens

övergripande ansvar begränsas inte av att rektorn har ett uttalat chefs- och ledningsansvar och beslutsbefogenheter som anges i författning. I kommunens ansvar ingår att det kan bli aktuellt med insatser från kommunens sida, exempelvis genom resursförstärkning eller förändringar i ledningsorganisationen.

Skolinspektionens iakttagelser

Kvalitetsgranskningen visar att nyanlända elever möter skilda världar i olika kommuner och skolor. Hur kommuner och skolor tar emot och introducerar eleverna varierar stort och i många skolor återstår mycket arbete för att nyanlända elever ska bli en del av den sociala gemenskapen. Informationen till nyanlända om skolan är ofta bristfällig i de granskade kommunerna. Det är sällan det går att få information via kommunernas hemsidor och när det finns information är den oftast på svenska. I enstaka större kommuner finns informationen tillgänglig på olika språk och kommunen använder då också tolk i större utsträckning än i mindre kommuner. I flera kommuner har arbetet med att ta fram riktlinjer för mottagande, introduktion och utbildning startat i samband med Skolinspektionens granskning.

I samband med Skolinspektionens intervjuer ombads eleverna att skriftligt berätta om sitt möte med den svenska skolan (se bilaga 3). Bland de ca 200 berättelserna finns utsagor om en ganska lång och trasslig väg till den svenska skolan där elever efter ankomsten till Sverige fått vänta länge på att få börja skolan, bollats mellan olika instanser och själva fått jaga tjänstemän. En elev skriver att:

”när jag kom till Sverige fick jag vänta fyra månader innan jag började skolan och det var jag som ringde många gånger”.

Siffror på upp till sex månaders väntan uppges av de elever som lyfter fram sin väntan i berättelserna. En ensamkommande pojke skildrar hur han under sina första månader i Sverige satt ensam i en lägenhet och tittade på svensk TV utan att förstå språket. En flicka berättar att hon varit i Sverige i 15 månader och gått i skolan sedan nio månader. Detta gäller inte enbart elever som kan vara asylsökande utan även migranter från andra EU-länder. Dessa uppgifter bekräftas i de flesta fall av kommunerna och skolorna. Men även om uppgifterna endast kommer från elever är det uppgifter som bör tas på allvar och leda till att kommunerna och skolorna tar reda på hur det förhåller sig med hur lång tid nyanlända elever får vänta på skolplacering.

Skolinspektionen har funnit några exempel där det allra första mottagandet av nyanlända fungerat väl. I dessa fall handlar det om två större kommuner, Malmö och Södertälje som tar emot ett stort antal nyanlända varje år och en mindre kommun, Överkalix. Gemensamt för dessa kommuner är tydliga mål och riktlinjer och att man har byggt upp en organisation kring de nyanlända med genomtänkta och professionella rutiner och med personal som är väl insatt i styrdokumentet. Vidare samverkar olika instanser inom kommunen kring varje nyanländ familj utifrån ett helhetsperspektiv och mottagandet av nyanlända elever är individuellt utformat efter varje elevs behov och förutsättningar. I den mindre kommunen finns en medvetenhet om nyanlända elevers behov och rätt till utbildning hos personalen. Dock har de större kommunerna inte lyckats implementera ett motsvarande mottagande i skolorna, vilket innebär att bemötandet av eleven varierar beroende på vilken skola eleven placeras i och vilken lärare han eller hon möter.

I flera kommuner, framförallt mindre, saknas däremot gemensamma riktlinjer helt, vilket gör att ansvaret för mottagandet läggs på enskilda rektorer och lärare. I några fall finns riktlinjer men de är inte kända bland personalen. Eftersom det ofta även saknas kompetensutveckling och diskussioner kring hur mottagandet ska ske har personalen ofta olika syn på detta och det får då ”bli som det blir”. Detta innebär att eleverna får olika förutsättningar att nå målpuppfyllelse. I några kommuner finns riktlinjer framtagna men är inte alltid kända av personalen, vilket får liknande konsekvenser för eleverna. Det är också vanligt att rektor inte leder arbetet kring nyanlända elever utan ansvaret för eleverna överläts till lärare och annan personal.

Kommunerna och skolorna har ofta en given organisation, som visserligen hindrar elevens introduktion men som ingen ifrågasätter eftersom man inte följer upp och utvärderar verksamheten kring nyanlända elever.

4.2 | Kartläggning och värdering av elevernas kunskaper

Enligt läroplanerna ska läraren vid bedömning och betygssättning ta hänsyn till elevens tidigare kunskaper. För att skolan ska kunna anpassa undervisningen till elevers individuella behov av kunskapsutveckling behövs kartläggning och värdering av elevens kunskaper och utbildningsbehov. Inom vuxenutbildningen har man sedan flera år genomfört s.k. validering⁹ av vuxnas tidigare kompetens. När det gäller äldre elever i grundskolan och elever i gymnasieskolan kan man förmoda att även dessa har kunskaper som behöver kartläggas. En sådan kartläggning bör innehålla elevens läs- och skrivförmåga, kunskaper i

modersmålet samt i svenska och i andra språk. Skolan bör också kartlägga elevernas kunskaper i olika ämnen beträffande begrepp, förståelse och förmåga till problemlösning. För att lyckas med detta behöver skolan utarbeta verktyg för kartläggning och värdering och ha rutiner för hur och av vem kartläggningen ska genomföras. Att skolan genomför kartläggningen fortlöpande och noggrant dokumenterar elevens kunskaper utgör viktiga förutsättningar för planeringen av elevens undervisning. Skolan är skyldig att genomföra utvecklingssamtal och när det gäller nyanlända elever behöver skolan genomföra återkommande strukturerade samtal med eleven och elevens vårdnadshavare.

Skolinspektionens iakttagelser

Samtliga granskade kommuner och skolor genomför någon form av kartläggning av nyanlända elevers tidigare kunskaper. Denna kartläggning begränsas dock för det mesta till att omfatta elevens kunskaper i svenska och matematik samt elevens skolbakgrund i antalet skolår. Eftersom kartläggningen och värderingen av elevernas tidigare kunskaper är bristfällig, saknas grunden för individuell planering, vilket i sin tur leder till att undervisningen inte blir ändamålsenlig och ibland till och med undermålig.

Elever har enligt grundskoleförordningen¹⁰ och gymnasieförordningen¹¹ rätt till prövning i samtliga ämnen och kurser i grundskola och gymnasieskola, med något undantag. Skolinspektionen har dock inte funnit att skolorna i de granskade kommunerna har utnyttjat denna möjlighet. Förklaringen från lärare och skolledare har varit att eleven inte behärskar svenska språket och att det då inte är möjligt att pröva.

Elevernas skriftliga berättelser uppvisar stor spridning i skolbakgrund, motivation och svensk kunskap. En vanlig iakttagelse i de granskade skolorna är att elever i intervjuer berättar om sin skolbakgrund, sina tidigare kunskaper, betyg i olika ämnen och vilka mål de har med sin utbildning för Skolinspektionens inspektörer. Men de uppger samtidigt att ingen annan i skolan frågat efter dessa uppgifter och deras lärare bekräftar att så är fallet. Det händer att rektorer och lärare framför att de hyser farhågor att elevens uppgifter om sin skolbakgrund inte överensstämmer med verkligheten alternativt att den inte motsvarar svensk utbildning. När det gäller elevens mål med sin utbildning uppger lärare att elever som tillfrågats säger att de *inte* vet vad de vill.

I intervjuer uppger lärare att de inte har haft möjlighet att göra någon kartläggning av elevernas kunskaper i samband med skolstarten. Som skäl anges bristande språkkunskaper och att lärare saknar relevant diagnosmaterial. Eftersom det i många fall inte heller används tolk, tar det ofta lång tid att skaffa sig en bild av elevernas kunskapsutveckling. Den bedömning som vartefter görs är oftast begränsad till svenska och matematik och ibland engelska.

4.3 | Värdegrund och social gemenskap

Skolan utgör barns och ungdomars viktigaste arena för social gemenskap utanför familjen och är en viktig del i nyanlända elevers introduktion till vardags- samhälls- och arbetsliv i Sverige. Alla nyanlända elever har varit med om något slags uppbrott och lever i ett för dem "nytt" land där de till att börja med inte behärskar språket. Många av de nyanlända eleverna och deras vårdnadshavare saknar goda nätverk och kontakter i samhället, vilket påverkar elevens möjligheter att i informell språkanvändning utveckla sin förmåga att tala svenska. Introduktionen ska hjälpa de unga att hitta sin väg in i livet i Sverige och måste utgå från en individuell bedömning av behov och intresse. För att lyckas med detta bör kommunen verka för att samarbetet mellan olika berörda parter i närsamhället utvecklas. Många har svåra upplevelser bakom sig och lever i en mycket otrygg situation. Skolan bör utreda elevens särskilda behov av olika slags stöd, inte enbart pedagogiskt utan även fysiskt och psykologiskt. Om en nyanländ elev snabbt blir en del av skolans sociala gemenskap eller inte blir i många fall en avgörande faktor för hur eleven lyckas med sina studier.

Skolinspektionens iakttagelser

Skolinspektionen har mött exempel i Överkalix och Bollnäs där kommunen har en uttalad ambition att nyanlända elever snabbt ska slussas ut i skolans reguljära verksamhet så att de blir en del av den sociala gemenskapen. Överkalix är en kommun som nyligen börjat ta emot nyanlända elever. Kommunen betraktar sig som pionjärer i det arbetet och eftersträvar flexibla lösningar. Bollnäs kommun har tagit emot nyanlända under flera år. Det som är gemensamt för dessa kommuner är att det i intervjuer framträder en syn på de nyanlända eleverna som en resurs och viljan att ta emot elever på ett bra och värdigt sätt. I kommunerna finns också flera positiva exempel där integrationssträvanden gett goda resultat. Det visar sig i främjande och positiva förhållningssätt bland lärare och skolledare och bland elever som själva beskriver att de trivs i skolan, fått svenska kompisar och känner sig välkomna i samhället. På kommunledningsnivå uttrycks att de nyanlända är "våra nya kommuninnevånare".

Företrädare för kommuner, rektorer och i flera fall även lärare, ger ofta i intervjuer uttryck för ambitioner att nyanlända elever ska integreras och har även en bild av att nyanlända elever är en del av skolans sociala gemenskap. Skolinspektionen konstaterar dock att det i många fall inte förhåller sig så. Elever uppger vid samtal och i intervjuer visserligen att de trivs och känner sig trygga i skolan. Men samtidigt är de ofta isolerade från övriga elever i skolan och kamratkontakterna inskränker sig till att gälla andra nyanlända elever. Nyanlända elever uppger sällan att de

har kamrater bland svenskfödda elever och Skolinspektionen har vid verksamhetsbesök kunnat iaktta exempel på hur kommuner och skolor organiserat undervisningen så att nyanlända elever till och med placeras i lokaler som är avskilda från övriga.

Elevernas inledande studier i svenska i gymnasieskolan bedrivs ofta inom vuxenutbildningen och enbart tillsammans med personer med annat modersmål än svenska. Vuxenutbildningens lokaler är ofta belägna vid en annan skola en bit bort från gymnasieskolan. Eleverna ser därför bland annat fram emot att få börja på ett individuellt program inom gymnasieskolan tillsammans med svenska kamrater. Det är också ovanligt att nyanlända elever har någon undervisning eller andra aktiviteter tillsammans med övriga elever i skolan. Skolinspektionen konstaterar att detta sätt att organisera undervisningen snarare kan leda till särskiljande och segregering än till att bidra till att nyanlända elever blir en del av skolans sociala gemenskap.

Svårt få grepp om kränkningar . . .

I vilken utsträckning det sker kränkningar av enskilda nyanlända elever i skolan är svårt att få en uppfattning om. Tidigare studier av rasism och diskriminering¹² i skolan särskiljer i regel inte gruppen nyanlända elever utan belyser situationen för elever med utländsk bakgrund samt minoritetselever. I enstaka fall uppger elever i intervjuer för Skolinspektionen att de känner sig kränkta av andra elever och då handlar det oftast om kränkande uttalanden. Vid en skola där nyanlända elever fick sin undervisning avskilt från övriga elever, uppgav eleverna att andra elever var rädda för dem och trodde att de var "monster". Några elever berättar att svenska elever skrattar åt dem för att de inte behärskar svenska språket så bra och andra säger att svenska elever bara går när de kommer. Vissa elever berättar också att de känner sig orättvist behandlade av lärare t ex i bedömning och betygssättning, där de bedöms utifrån vilka kunskaper de har i svenska även i andra ämnen. I några av dessa fall har information gått till diskrimineringssombudsmannen. Skolinspektionen har inte fått utsagor om kränkningar från andra källor i granskningen men anser att skolorna bör ta elevernas utsagor på allvar och utreda deras situation. Skolinspektionen har inte konstaterat några fall av kränkning av individer, vilket följer samma mönster som Diskrimineringssombudsmannens, där myndigheten inte heller har fått in några anmälningsärenden.

. . . men upplevelser av särskiljande

I elevernas skriftliga berättelser framkommer dock en tydlig bild av att särskiljande, segregation och isolering förekommer i skolorna. Många elever inleder ofta sina berättelser om hur nöjda de är med sin skolsituation. Här för de bland annat fram tacksamhet över att de överhuvudtaget får gå i skolan, att skolan är avgiftsfri, att de får rast och mat. I sto-

ra drag går det att sortera de positiva utlåtandena i sådana som grundar sig i nöjdhet med skolans värdegrund och sådana som kretsar kring läroplanens pedagogiska grundtanke. Den första typen av utsagor kretsar kring att lärarna inte slår eleverna, att lärarna har ett positivt förhållningssätt till elevernas lärande och tydligt signalerar elevernas människovärde. Inställningen fångas av en elev som skriver "den svenska skolan är bättre, den gör att eleven njuter av sina studier och blir inte rädd eller uttråkad". I det senare fallet förs exempelvis alternativ till katederundervisning, möjligheten till inflytande över lärandet och möjligheterna till stöd fram som positiva exempel. Vidare berättar många elever om social trygghet – kanske framförallt i den egna gruppen och med de egna lärarna – och att lärandet gett ökat självförtroende. Det förekommer dock även utsagor om att eleverna isoleras i etniska eller nationella grupper, en elev menar att hans skola ger sämre möjligheter till svensk-kunskaper då nästan alla elever har samma modersmål. Samtidigt förekommer motsatta utsagor. En annan elev uppger att:

"det som är fint med den svenska skolan är att man lär känna många elever som kommer från olika länder. [...] Det är ingen skillnad ifall man är från Vietnam eller Pakistan".

Den sociala gemenskap och trygghet som beskrivs här inkluderar dock i ytterst få fall beskrivningar av kontakter med elever från den reguljära skolan.

. . . och ensamhet

Det finns emellertid också berättelser som på olika sätt skildrar ensamhet eller social utsatthet. Vanligast är skildringar av hur de nyanlända eleverna isoleras på skolan, både genom att avskiljas organisatoriskt och rumsligt men också genom att de upplever ett kallt bemötande från andra elever. En elev skriver att:

"jag trivs mycket bra på den här skolan. Allt jag saknar är kompisar".

En annan konstaterar att han "uppriktigt och utan skryt [kan] säga att jag är en sympatisk, pratsam, skämtsam till och med snygg kille. Därför är jag överraskad över hur jobbigt det är för mig att foga mig (anpassa mig) hos de

svenska studenterna". De sociala svårigheterna förklarar han med att studiekamraterna är "tillbakadragna, tråkiga, ibland antisociala".

Några elever har skrivit berättelser om hur de kränks verbalt (och stundtals fysiskt) av andra elever – en elev beskriver att det på skolan finns "svenska killar [som] vill bråka, men vi vill inte. [...] De säger fula ord men vi säger ingenting tillbaka." Andra skildrar hur deras klasskamrater inte vill hjälpa dem i skolarbetet eller i den sociala gemenskapen. En elev berättar att "när vi delar [upp] på grupper på idrotten [vill de "svenska" eleverna] inte vara med oss i samma grupp". En elev skriver resonerande om hur deras tillhörighet till "asylklassen" är anledningen till att "vi har inga svenska kompisar i skolan, men vi har många utan [för] skolan. Men om vi skulle vara tillsammans då skulle vi vara kompisar med varandra". I elevens berättelse framkommer att sociala kontakter med "svenska" ungdomar går att knyta utanför skolan t ex i föreningslivet där gemensamma sociala rum finns, men att avsaknaden av sådana mötesplatser i skolan gör att de nyanlända eleverna isoleras socialt.

I diskussioner med skolledning och lärare kring dessa förhållanden säger en gymnasiechef "Vi låter oss kanske luras av eldsjälarna som undervisar dessa elever. Lärare som är engagerade och entusiastiska och som lyckas göra så att såväl elever som vårdnadshavare är nöjda. När alla är nöjda slår vi oss till ro med det och tar inte reda på hur det verkligen förhåller sig med kunskapsresultat och integration."

4.4 | Att skapa möten

Flera aktuella forskare lyfter fram det unika i skolans möjligheter att skapa möten mellan elever med skilda erfarenheter och bakgrund. Genom sådana möten blir det möjligt att förstå sitt eget tänkande i relation till andra. Det är i *olikheterna* som reflektionen över det egna blir möjlig¹³ och det är viktigt att skolorna tar vara på denna unika möjlighet.

Skolinspektionens iakttagelser

Skolinspektionen har iakttagit spänningar mellan klasser som enbart består av nyanlända elever och andra klasser i skolan. Det framstår som om skolorna ibland står ganska handfallna inför problemet. I något fall har skolan vuxna som finns tillhands för de nyanlända eleverna i korridoren på rasterna men det finns inget medvetet arbete för att skapa möten mellan olika grupper av elever i skolan. Jämnaåriga kamrater är viktiga för den unga individens utveckling och det är viktigt att vuxna i skolan ger alla elever möjlighet att möta varandra. Skolinspektionen har inte sett många exempel i skolorna på medvetet arbete för att skapa möten mellan olika elever och några elever uppger att de känt sig ensamma under hela först delen av sin skolgång.

Utbildning och bildning handlar också om att kombinera motivation/nyfikenhet, kunskap/förståelse, entreprenörskap/mod i en värld som för många är svåröverblickbar och utmanande, på gott och på ont. En värld där jag inte alltid utgör "normen", där jag måste lära mig leva med "den andre" för att klara mig i världen och samtidigt kunna bidra till att världen klarar sig¹⁴. Det handlar om mänskliga relationer, samexistens trots olikheter, möjlighet att kunna och vilja kommunicera på djupet, förmågan att leda och arbeta i interkulturella verksamheter. Detta är endast ett par exempel på förutsättningar och motivation för lärande och utveckling som i sin tur skapar möjligheter för gränsöverskridande aktiviteter.

"... elever känt sig utanför i flera år"

Effekterna av de granskade skolornas sätt att organisera nyanlända elever i grupper avskilda från övriga elever i skolan blir det motsatta. Flera elever berättar om tillkortakommanden i sina försök att kommunicera med övriga elever i skolan. Detta förstärker tillhörighetskänslan i den "egna gruppen" det vill säga i de klasser som består enbart av nyanlända elever. Skolinspektionen har funnit exempel där skolan inte bedriver något systematiskt arbete för att få eleverna att bli en del av skolans sociala gemenskap, utan förlitar sig på att eleverna själva tar initiativ. I flera fall lyckas detta också, men Skolinspektionen har också tagit del av exempel där eleverna känt sig utanför i flera år. Elever som kommit till skolan som nyanlända för många år sedan berättar om svårigheterna när man kom och att ingen tog särskilt hand om dem. Av intervjuer och observationer framkommer även att lärarna inte alltid tillämpar samma regler för elever med utländsk respektive svensk bakgrund. Skolinspektionen kan också se att det i skolan råder en tydlig uppdelning i t ex grupper mellan elever med utländsk bakgrund och elever med svensk bakgrund. I Allmänna råden för utbildning för nyanlända elever ges exempel på hur skolor kan arbeta med t ex faddersystem för att stödja elevers introduktion. Det är sällsynt att de granskade skolorna använder sig av den möjligheten men i en skola har personalen lyckats skapa förtroendefulla relationer mellan eleverna. Lärarna i denna skola berättar att de tänker inkludering av de nyanlända eleverna i reguljär undervisning och har infört så kallade gymnasieguider. I flera intervjuer beskrivs dock att negativa attityder gentemot nyanlända elever finns på skolorna med ett tydligt "vi och dem"-tänkande. I en skola benämns den korridor där nyanlända elever har sina skåp "svartkorridoren" och bland skolans personal uppges det finnas de som anser att det är ett problem att invandrareleverna blivit så många. I några skolor framförs farhågor att andra elever inte kommer att söka sig till deras skolor med hög andel elever med utländsk härkomst.

I tidigare inspektionsrapporter uppmanades några av de nu granskade skolorna att stärka den sociala gemen-

skapen och skapa naturliga platser för samverkan och möten. Segregerande tendenser mellan verksamhetens olika enheter uppmärksammades, liksom att värdegrund-sarbetet måste stärkas. Skolinspektionen har dock funnit liknande resultat även vid denna granskning, vilket tyder på att verksamheterna inte lyckats stärka sitt integrations-arbete.

Svaga institutionella ramar

Utöver skildringarna av social utsatthet kretsar de vanligast förekommande kritiska eller negativa berättelserna kring de svaga institutionella ramar som omger undervisningen samt undervisningens innehåll. Berättelser om avsaknad av arbetsro och stor osäkerhet från elevernas sida är återkommande. En elev skriver att det i Sverige inte finns "specifika tider för när en lektion skall påbörjas eller avslutas", vilket leder till upplevelser av osäkerhet. Ett flertal elever pekar på att deras lokaler är undermåliga eller avskiljda från skolan. På en skola tycks de nyanlända eleverna helt sakna eget klassrum vilket skapar osäkerhet och otrygghet hos eleverna. På en annan skola berättar en elev att "under-

visningssalen är mycket liten. Den är byggd för varulager". Även om eleven kan ha misstagit sig, att lokalen inte ursprungligen varit varulager, är upplevelsen av att sitta i en undermålig lokal verklig. Lärare berättar om svårigheter att få arbetsro och kontinuitet i undervisningen på grund av att nya elever kan tillkomma under läsårets gång.

⁹ Validering m.m. - fortsatt utveckling av vuxnas lärande (Ds:2003:23) definierar begreppet validering som en process som innebär en strukturerad bedömning, värdering, dokumentation och ett erkännande av kunskaper och kompetens som en person besitter oberoende av hur de förvärvats.

¹⁰ 7 kap. 16 § grundskoleförordningen

¹¹ 7 kap. 14 § gymnasieförordningen

¹² Skolverket Attityder till skolan, 2006, SOU Det blågula huset – strukturell diskriminering i Sverige, 2005:5 Myndigheten för skolutveckling, Överallt och ingenstans – Mångkulturella och antirasistiska frågor i svensk skola, 2006

¹³ Rapport nr 164, Den rimliga skolan - Livet i skolan och skolan i livet,

¹⁴ Slutrapport från projektet Elever som medforskare, Skolverket, 1999, Dnr 1995:1502

¹⁵ Ett uttryck från Kemp, P. (5) som utifrån dagens utmaning att tänka kosmopolitiskt ställer frågan vad det betyder att fostras till världsmedborgare.

5 | Ändamålsenlig undervisning av nyanlända elever

Skolinspektionen konstaterar att undervisningen för nyanlända elever inte är ändamålsenlig i de granskade skolorna

Detta avsnitt innehåller beskrivningar av vad Skolinspektionen iakttagit när det gäller hur de granskade skolorna planerar, genomför och följer upp undervisningen av nyanlända elever. Det avslutande avsnittet behandlar hur lärares kompetens och förhållningssätt påverkar undervisningen.

Det är sällsynt att eleverna får studie- och yrkesvägledning och det sker sällan någon individuell planering av elevens undervisning. De flesta elever placeras rutinmässigt i olika introduktionsklasser med undervisning som är lika för alla och de får inte undervisning i de ämnen och kurser de har rätt till. Modersmålsundervisning liksom studiehundledning på modersmålet och undervisningen i svenska som andraspråk är bristfälligt och lärarnas kompetens varierar stort.

5.1 | Individuell planering

När eleven möter skolan utan att behärska skolans språk kan undervisningen bli näst intill obegriplig. Att inte kunna förmedla sina färdigheter, erfarenheter eller behov kan upplevas som att inte ha något värde i den svenska skolan. Att inte uppleva sig accepterad, kompetent eller duglig kan leda till känslor av underordning och oduglighet¹⁵.

Kommunen och skolan behöver ha arbetsätt som möter de nyanlända elevernas behov på ett sådant sätt att de så snabbt som möjligt kan delta i och tillgodogöra sig reguljär undervisning. För att möjliggöra för eleven att så snabbt som möjligt utveckla sitt allsidiga lärande i skolan krävs att eleven kan använda och vidareutveckla de kunskaper som han eller hon redan bär på.

Skolan ska anpassa undervisningen till elevers individuella behov av kunskapsutveckling och bör noga överväga vilka för- respektive nackdelar undervisningen i klass eller särskild grupp innebär för den aktuella eleven samt ha beredskap att förändra sin organisation. Samtidig utveckling av modersmålet och majoritetsspråket har stor betydelse för tvåspråkiga elever. Modersmålet fyller en stor funktion för nyanlända elevers allsidiga lärande eftersom eleven har börjat utveckla sin förståelse för begrepp, beteckningar och teorier inom olika ämnesområden på detta språk. Att befästa kunskaper i det egna språket är en väg till att lära också på svenska. Modersmålet fungerar som brygga till den förståelse av omvärlden som utvecklas i skolans olika ämnen. Det är därför viktigt att nyanlända elever har tillgång till både modersmålsundervisning och studiehundledning på modersmålet.

Tillgången till och innehållet i utbildningen i svenska som andraspråk bör individanpassas beroende på elevens språkliga bakgrund. Kommunen bör inventera behovet av och tillgången på modersmåls lärare och lärare i svenska som andraspråk och vid behov samordna resurser mellan kommunens skolor. Om eleven snabbt ska kunna vidareutveckla sina kunskaper behöver alla lärare kunna möta elevens utbildningsbehov¹⁶.

Skolinspektionens iakttagelser – grundskolan

Kvalitetsgranskningen har visat att det för flertalet nyanlända elever inte sker någon individuell planering utan kommuner och skolor har rutiner som innebär att alla nyanlända elever får likartad undervisning. Det finns kommuner som slussar nyanlända elever i grundskolan direkt

ut i reguljär undervisning men de flesta kommuner placerar dem i någon form av introduktionsklasser, ofta benämnda förberedelseklasser. Begreppet finns inte i författningarna men innebär undervisning i särskild grupp under en begränsad tid, undervisning som anordnas inledningsvis för eleven i syfte att förbereda eleven för reguljär undervisning. Granskningen visar att det råder stor variation mellan kommuner och skolor i vad en förberedelseklass erbjuder för innehåll och hur den organiseras. I några kommuner samlas alla nyanlända i förberedelseklasser på en skola, i andra skolor sprids klasserna på flera grundskolor. I de flesta skolor finns förberedelseklassen integrerad i skolan, men det finns också exempel där den ligger helt vid sidan av. I några större kommuner finns mottagningskolor som utgör eget rektorsområde och ligger helt skilda från övriga skolan. Det råder olika uppfattning om hur sammansättningen i en förberedelseklass bäst bör se ut. En del förespråkar språkligt homogena klasser, andra menar tvärtom att man bör ha så heterogena klasser som möjligt. Ibland uppges anledningen till elevens invandring vara skäl till placering t ex att särskilja asylsökande barn i separata klasser, och kommunen uppges att det är av helt ekonomiska skäl.

Skolinspektionens iakttagelser – gymnasieskolan

Nyanlända elever i åldrarna 16–19 år placeras ofta i introduktionskurser för invandrare, IVIK (individuellt program introduktionskurs), inom ramen för individuellt program (IV). IV är inte ett nationellt program men det finns en skyldighet för landets kommuner att erbjuda IV-verksamhet. Detta ger kommunerna en stor frihet och samtidigt ett stort ansvar.

Det regelverk som finns styr basala skyldigheter men lämnar ett stort utrymme för personalen att inom givna ramar utforma en lämplig verksamhet. IV regleras i skollagen och gymnasieförordningen men är unik i gymnasieskolan såtillvida att det inte finns fastlagda program mål eller regler för vilka ämnen eller kurser som ska ingå i ett individuellt program eller hur många gymnasiepoäng som ska ges. Inom IV kan man använda kursplaner från både grundskola och gymnasieskola beroende på den enskilda elevens behov. Varje elevs individuella studieplan ska i praktiken ses som ett eget program.

I några kommuner får elever i gymnasieålder läsa sfi inom den kommunala vuxenutbildningen. Skolinspektionen har mött exempel där elever studerar tillsammans med sina egna föräldrar i sfi och elever framför i intervjuer att om de själva fick välja skulle de hellre gå med jämnåriga i gymnasieskolan. Dessa elever är inte alltid inskrivna i IV och går då miste om tillgången till de krav som läroplanen ställer på utbildningen, som inte gäller för sfi. De förlorar också tillgången till det kursutbud som finns i gymnasieskolan och som är rimligt att elever i den åldern får studera.

I intervjuer framför rektorer och lärare att IVIK i de flesta fall tar emot elever kontinuerligt under året, vilket gynnar eleverna men samtidigt försvårar kontinuiteten i undervisningen. Det finns något undantag i större kommuner där IVIK är organiserat så att det finns en så kallad startskola, vilket innebär att övriga skolor tar emot elever en gång per år.

Både förberedelseklasser i grundskolan och IVIK i gymnasieskolan erbjuder i stort sett samtliga elever samma antal timmars undervisning och organiserar verksamheten genom kollektiva lösningar med små möjligheter till individanpassning. Undervisningen i förberedelseklass liksom inom IVIK består främst av svenska eller svenska som andraspråk och matematik. Det är mindre vanligt i gymnasieskolan än i grundskolan att eleverna ges socialt och/eller psykologiskt stöd. Undervisning i andra ämnen såsom modersmål, engelska, samhällsorienterande och naturorienterande ämnen är ovanligt. Ämnesundervisning på modersmål och praktisk erbjuds sällan eller aldrig i gymnasieskolan och när det förekommer är det mycket sporadiskt och inte systematiskt.

5.2 | Att lära sig svenska

Av granskningen framkommer att det är vanligt att nyanlända elever i gymnasieskolan, i ett fall även i grundskolan, inledningsvis och rutinmässigt får lära sig svenska enligt kursplanerna i sfi, för att först därefter övergå till grundskolans kursplan i svenska som andraspråk. Som skäl anger rektorer och lärare att nivån i sfi är lägre än i svenska som andraspråk. Detta har föranlett Skolinspektionen att göra en jämförelse mellan kursplanerna.

I gymnasieskolans individuella program (IVIK) kan två olika kursplaner användas när eleven lär sig svenska: grundskolans kursplan i svenska som andraspråk eller kursplanen för sfi. Dessa kursplaner har stora olikheter när det gäller syfte och innehåll.

Kursplanen i svenska som andraspråk för grundskolan är inriktad på studier i andra ämnen. Den är primärt avsedd för barn och ungdomar i grundskolan och betonar lärandet och elevens utveckling under hela grundskoletiden.

Kursplanen för sfi är en renodlad språkkursplan, inriktad på vuxnas behov av ett andraspråk. Eleven förutsätts redan ha utvecklat sitt modersmål. Kursplanen för sfi syftar inte i första hand till fortsatta studier utan till språkanvändning i vardags-, samhälls- och arbetsliv. Den är också inriktad mot fortsatt utveckling av språkkunskaperna. Betyget i svenska som andraspråk i grundskolan är, tillsammans med betyg i matematik och engelska, behörighetsgivande för studier på ett nationellt eller specialutformat program i gymnasieskolan. Betyget från sfi, Kurs D, ger ingen formell behörighet men har ofta stor betydelse i arbetslivet.

Det är därför viktigt att skolan tillsammans med eleven väljer den kursplan som bäst passar elevens studiemål, erfarenheter och ålder. Unga elever i IVIK bör få möjlighet att följa grundskolans kursplan i svenska som andraspråk, speciellt om de är studieinriktade och planerar att studera ett nationellt program. "Äldre" nyanlända elever i gymnasieskolans individuella program, elever som är inriktade på att så snabbt som möjligt förvärvsarbeta, bör i första hand följa kursplanen för sfi som har ett "vuxnare" innehåll.

Läsåret 2007/2008 fanns drygt 1700 elever i åldern upp till 19 år i landets sfi. Nästan hälften av dessa elever hade tidigare utbildning som uppgick till 10 år eller mera. Med en noggrann kartläggning, validering och studie- och yrkesvägledning kan man förmoda att andelen elever med kort utbildning inom sfi skulle kunnat bli högre. Andelen elever med en längre utbildning och med mål att komma till vidare studier skulle då också kunnat bli lägre.

5.3 | Studie- och yrkesvägledning

Studie- och yrkesvägledningen bör vara en angelägenhet för hela skolan och det bör finnas system och rutiner för planering, uppföljning och utvärdering av målen. En väl fungerande studie- och yrkesvägledning skapar betydelsefull grund för elevens möjligheter att fatta beslut för framtiden och ska utgå från individens behov¹⁷. I grundskolan ska eleverna, enligt läroplanen¹⁸, få underlag för att välja fortsatt utbildning, kunna granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden, få en inblick i närsamhället och dess arbets-, förenings- och kulturliv samt få kännedom om möjligheter till fortsatt utbildning i Sverige och andra länder. Motsvarigheten för elever i gymnasieskolan finns angivet i läroplanen¹⁹ med krav på skolan att varje elev ska utveckla sin självkännedom och sin förmåga till individuell studieplanering, medvetet kan ta ställning till fortsatt studie- och yrkesinriktning på grundval av samlade erfarenheter och kunskaper samt aktuell information. Vidare ska eleverna öka sin förmåga att analysera olika valmöjligheter och bedöma vilka konsekvenser dessa kan ha, få kännedom om arbetslivets villkor, särskilt inom sitt studieområde, samt om möjligheter till utbildning, praktik mm i Sverige och andra länder.

Kvalitetsgranskningen har visat att det varierar stort när och i vilken utsträckning nyanlända elever får studie- och yrkesvägledning. I några skolor beskriver studie- och yrkesvägledare svårigheter med att få tiden att räcka till eftersom det för det mesta behövs tolk. Det är inte alltid så lätt att boka tider och samtalen tar längre tid, vilket gör att samtalen skjuts på framtiden och att eleverna därmed inte får samma möjlighet till studie- och yrkesvägledning som andra.

5.4 | Introduktionen drar ut på tiden

Samtliga kommuner och skolor uppger att ambitionen med introduktionen för nyanlända elever är att de så snabbt som möjligt ska kunna delta i reguljär undervisning. Skolinspektionen drar dock slutsatsen att det i de allra flesta fall tar alldeles för lång tid innan eleverna har genomgått introduktion och deltar i reguljär undervisning i samtliga ämnen. Det är vanligt att elever i grundskolan tillbringar mellan ett och två år i förberedelseklass, ibland tre och i sällsynta fall även upp till fyra år, vilket även gäller i gymnasieskolan. En elev säger i intervju "Jag önskar att jag inte hade varit tvungen att fly till Sverige när jag hade så kort tid kvar i gymnasieskolan. Här känns det som om jag fått börja om från början." Elever har i sina skriftliga berättelser bland annat gett uttryck för otålighet i sin skolsituation, att de upplever sig ha fastnat i förberedelseklasser och IVIK när de själva vill gå framåt i en snabbare takt och bli del av reguljära klasser.

Företrädare för kommuner, rektorer och lärare har framfört olika förklaringar till detta. Ibland har kommunen uppgett organisatoriska skäl där man medvetet valt att eleverna ska ha en lång introduktion eller att övergången till reguljär undervisning blivit problematisk. Det har också framförts att lärare som undervisar i förberedelseklasser uppvisar ett så kallat "Moder-Teresa-syndrom". Med detta menas att lärarna blir beskyddande och vill hålla kvar elever för att de inte ska behöva konfronteras med övriga elever och lärare innan de anses mogna för det. Lärare i reguljär undervisning har ibland uppvisat motstånd mot att ta emot elever från förberedelseklasser med motiveringen att de inte bedöms ha tillräckliga kunskaper i svenska språket för att kunna följa undervisning på svenska eller inte uppvisar ett godtagbart beteende. Det finns exempel på skolor där elever har övergått till reguljär undervisning men inte ansetts klara av undervisning på svenska och fått återgå till förberedelseklass, ibland mer än en gång. Motsvarande fenomen för gymnasieeleverna har återfunnits i IVIK-klasser där det kan ta flera år innan eleven övergår till nationellt program. Skolinspektionen har funnit exempel i enstaka skolor där elever har fått övergå till reguljär undervisning på ett tidigt stadium och där eleven snabbt nått goda kunskapsresultat. Ett sådant exempel finns i Örebro kommun som inom gymnasieskolan har en s.k. Intergrupp där nyanlända elever studerar integrerat på nationellt program enligt individuella scheman.

5.5 | Undervisningen innehåll och genomförande

Bestämmelserna om studiehandledning på modersmålet gör det möjligt för nyanlända elever att få en tidig introduktion av ämnesundervisning i reguljära klasser. Stöd av studiehandledning på modersmålet bidrar till att öka möjligheten för eleverna att utveckla kunskaper i samtliga ämnen. Dessutom underlättar det för eleverna att knyta kontakter med andra elever och de kan snabbare bli förtrogna med den svenska skolkoden.

Men kvalitetsgranskningen visar att det är sällsynt att nyanlända elever får undervisning i alla ämnen i grundskolan, vanligast är att undervisningen inskränks till svenska och matematik under en lång period i början av elevernas skolgång. Detta gäller även i gymnasieskolan. Dessa begränsningar sker inte utifrån elevens behov och förutsättningar utan på grund av organisatoriska svårigheter. En typisk uppsättning ämnen är svenska och matematik kompletterat med idrott och eventuellt andra praktiskestetiska ämnen. Till dessa ämnen läggs ofta någon form av modersmålsundervisning och eventuellt någon typ av samhällsorientering. Undervisningen i dessa ämnen visar sig dock, i första hand, ske som stöd för att lära svenska och inte i någon högre utsträckning mot kursplanernas mål.

Rektorer och lärare har framfört att anledningen till att nyanlända elever inte får undervisning, och därmed inte heller betyg, i fler ämnen än svenska, matematik och ibland i engelska, är att de inte kan nå målen i kursplanerna i andra ämnen om de inte behärskar svenska språket eller har kunskaper om svenska förhållanden.

I intervjuer och berättelser framför flera elever synpunkter på att undervisningen går fram i för långsam takt, samt att de saknar nödvändiga läromedel och material. En elev från en mindre kommun skriver att "i skolan finns fortfarande inte alla läroböcker, till exempel finns det nu efter ett år ännu inget lexikon". Matematikundervisningen tycks också innehålla stora inslag av svenskstudier vilket många elever påtalar som försvårande för inläringen – "då jag inte förstår texterna kan jag inte lösa uppgifterna". En elev skriver att "oavsett om vi lär oss språk här skulle vi kunna ha samma ämnen (lektioner) som man har i de vanliga klasserna" och ett flertal elever nämner något eller några ämnen, såsom spanska eller datorkunskap, som de skulle vilja ha men inte får undervisning i. Vissa elever skildrar hur de saknar studiestöd, andra påtalar bristen på böcker på modersmålet i (skol)biblioteket.

Skolinspektionens observationer har visat att de läromedel som används i undervisningen av nyanlända elever varierar i kvalitet. I de skolor där lärare använder webbaserat material, som olika sajter för översättning och tillsammans med eleverna väljer bland ett rikt och varierat utbud av läromedel, där är såväl lärare som elever

nöjda med undervisningen. Skolinspektionen har dock funnit exempel där elever fått studera infantiliserande och ålderdomligt material i form av texter med innehåll som är tänkt för små barn. I likhet med forskares resultat²⁰ syns även tendenser i läromedel för svenska som andraspråk att svenska samhället framställs rättvist, demokratiskt och välorganiserat. Detta i motsats till de länder eleverna kommer från, som framställs som diktaturer med förtryck, socioekonomisk segregation, krig och kaos.

Av de ca 180 lärarenkäterna (se bilaga 3) framgår att vissa lärare ser de nyanlända eleverna som helt likställda övriga elever i det svenska skolsystemet med samma rätt till undervisning baserad på en tänkt universell mänsklig rättighet. Andra lärare framhäver elevernas fundamentala olikhet gentemot det "svenska", där skolans uppgift blir att fostra till svenskhet.

Båda dessa synsätt tillerkänner det svenska språket en central del av undervisningens syfte. Språket blir för några lärare en del av ett större kulturellt sammanhang som ska förmedlas t ex speciella högtider medan språket för andra lärare blir ett sätt att nå ett fullgott medborgarskap t ex i kontakter med myndigheter och dylikt. Oavsett vilket är risken överhängande att svenska språkets starka ställning kan leda till att övriga ämneskunskaper sätts åt sidan i den undervisning som nyanlända elever får. Utöver detta finns utsagor som sammankopplar nyanlända elever med "mångkulturella" områden. Flera lärare gör kopplingen mellan att ha undervisat på skolor i dessa miljonprogramsområden med sociala problem och att ha erfarenhet eller utbildning för att undervisa nyanlända elever. Detta pekar på att de nyanlända eleverna kategoriseras som invandrare och blir markörer av det annorlunda eller främmande. Kopplingen pekar också på att de nyanlända eleverna, en sinsemellan mycket heterogen grupp, homogeniseras och kulturaliseras till något främmande, något icke-svenskt, kopplat till sociala problem.

Skolinspektionens observationer visar att det är vanligt att allteftersom eleverna lär sig svenska begrepp plockas mer kunskapsrelaterade baskunskaper i svenska och matematik in i undervisningen. Eleverna får ofta undervisning genom enskilt arbete men även grupparbeten förekommer och används då för att ge eleverna möjlighet att tala och producera språk samtidigt som läraren försöker att synliggöra och lyfta eleverna på olika sätt. Jämförelser görs mellan elevernas hemländer och Sverige för att eleverna ska få en större förståelse för det svenska samhället. Eftersom elevgrupperna varierar från terminsstart till årets slut blir det mycket repetition och samma saker som tas upp. Det är därför, enligt lärarna, inte så ofta en elevs utveckling kan följas upp under en längre tid. Även om eleverna gör framsteg dokumenteras det enligt lärarna inte så ofta. Vissa elever vistas så kort tid i klassen att de inte hinner nå målen.

Gymnasieskolan saknar ofta rutiner för nyanlända elevernas övergång till nationellt program och några gemensamma diskussioner mellan lärare inom individuella programmet och nationellt program förs inte kring eleverna.

Den undervisning gymnasieeleverna ges inom sfi är svenska enligt kursplanerna för sfi. Granskningen visar att undervisningen ofta sker lika för alla. Som exempel kan nämnas undervisning som för samtliga elever sker med hjälp av bandspelare där eleven studerar enskilt och själv använder lexikon när det behövs. Läromedel kan bestå av en grammatikbok och tidningar. Eleverna ges inte alltid möjlighet till praktik eller annat sätt att öva svenska språket och får inte heller kombinera sfi-studierna med andra studier. Nyanlända elevers tillgång till specialpedagogisk kompetens inom sfi saknas ofta och alla elever i behov av särskilt stöd får inte alltid det. Det är sällsynt att elever inom sfi får studiehandledning på modersmålet och undervisning i modersmål ges inte heller i någon större utsträckning.

5.6 | Modersmålsundervisning och svenska som andraspråk

1 juli 2009 trädde språklagen²¹ i kraft. Den framhåller att alla som är bosatta i Sverige ska ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda svenska språket. Vidare anges att den som har ett annat modersmål än svenska ska ges möjlighet att utveckla och använda sitt modersmål. Regeringen konstaterar att språksituationen i Sverige, liksom i andra länder, förändrats under senare år och blivit mer mångfasetterad. Det talas åtminstone 150 olika modersmål i landet och kännetecknande för vår tid är bland annat en internationalisering som går i allt snabbare takt. Samarbete mellan nationer har blivit mer omfattande, vilket ställer krav på att människor från olika språkområden ska kunna kommunicera med varandra. En gemensam nordisk språkdeklaration har undertecknats och en gemensam språkpolitisk linje kan iaktas i Sverige och Europa om behovet av åtgärder för att bevara språklig mångfald och främja flerspråkighet. Också sambandet mellan språk och mänskliga rättigheter har kommit alltmer i fokus.

I grundskoleförordningen²² och gymnasieförordningen²³ regleras skolans skyldighet att anordna modersmålsundervisning och svenska som andraspråk för de elever som behöver.

Skolinspektionens iakttagelser

Kvalitetsgranskningen har visat att undervisning i modersmålet för de nyanlända anordnas i alltför ringa omfattning i de granskade kommunerna och skolorna. Därmed

hämmas elevernas möjligheter att utveckla och befästa ämneskunskaper och begrepp, både på sitt modersmål och på svenska. Skolinspektionen har mött olika åsikter i skolorna om hur man bäst lär sig svenska språket. Många lärare tycker det bästa sättet att lära sig svenska är genom att studera mycket svenska. Aktuell forskning (se Kunskapsöversikt bilaga 4) visar att elevernas kunskapsutveckling gynnas av att de begrepp som används i ämnesundervisningen befästs både på elevens modersmål och på det svenska språket.

Forskning²⁴ visar att det tar olika lång tid att nå en tillräckligt god språknivå för att få full behärskning av skolspråket beroende på i vilken ålder eleven anländer. För elever som kommer i 12–15 års ålder kan det ta mellan sex och åtta år. Elever med svenska som andra språk står således inför en dubbel uppgift: dels ska de komma ifatt kamraterna, dels hålla takten med dem. Genom en fortsatt utveckling av modersmålet kan elevers begreppsutveckling fortsätta utan avbrott. De riskerar därmed inte luckor i den kognitiva kunskapsutvecklingen²⁵.

Det är skillnad på att utveckla ett språk i majoritetssmiljö eller minoritetssmiljö²⁶ och det går att skilja ut fyra huvudsakliga fall av språkinläring. Förstaspråksinläring i majoritetssmiljö ger stimulerad och mångsidig inläring där språket är del av vardagen. Förstaspråksinläring i minoritetssmiljö ger däremot mindre stimulans då språket inte finns i samma utsträckning. Det är kanske begränsat till hemmet och vissa sociala sammanhang men saknas i skolan eller föreningslivet och liknande. Att lära ett nytt språk i majoritetssmiljö, som att lära sig svenska i Sverige, ger god stimulans från det omgivande samhället, medan att lära ett nytt språk i minoritetssmiljö, t ex moderna språk, inte erbjuder så mycket stimulans i det dagliga livet.

Myndigheten för skolutveckling skriver att största framgångsfaktor är "att elever långsiktigt och kontinuerligt får utveckla både modersmål och andraspråk i en medveten planerad skolmiljö"²⁷. Att lära sig språk är också en i högsta grad relationell fråga. "Elever som blir erkända har inget problem att lära sig ett andra språk". Erkännande och identitet hänger samman. Omgivningens attityder påverkar språkinläring²⁸.

Denna kvalitetsgranskning, liksom Skolinspektionens kvalitetsgranskning av lärares behörighet och användning av lärares kompetens och tidigare undersökningar visar att det finns problem med att modersmållärare tillhör en egen organisation som är sidoskild skolan. Detta innebär att de får ambulera mellan skolorna och får därmed svårt att samverka med andra lärare och att de inte blir delaktiga i det pedagogiska utvecklingsarbetet.

Det är skillnader mellan skolorna i granskningen när det gäller elevers tillgång till undervisning av utbildade lärare i svenska som andraspråk. Skolverket och Skolinspektionen har också ofta tidigare funnit brister i tillgången på un-

dervisning i ämnet. Elever med behov av undervisning i ämnet har följaktligen inte alltid fått sådan. En förklaring har varit rektorers och lärares bristande kännedom om ämnets syfte och funktion i utbildningssystemet, liksom bristande kunskap om att det är ett självständigt ämne med en egen kursplan och särskilda betygskriterier. Vid tidigare inspektioner har också framkommit att undervisningen i de fall den anordnas, ofta ges av lärare som saknar utbildning i ämnet. Skolverkets statistik visar att svenska som andraspråk är det ämne där andelen elever som inte når målen för årskurs 9 är som störst.

5.7 | Studiehandedning på modersmålet

Enligt grundskoleförordningen²⁹ och gymnasieförordningen³⁰ har elever som behöver rätt till studiehandedning på modersmålet och denna möjlighet är avgörande för elevens kunskapsutveckling. Det spelar roll att få hjälp att förstå³¹. Skolverket har i ett flertal år, och numera även Skolinspektionen, påpekat brister i skolors hantering av elevernas studiehandedning på modersmålet. Trots detta visar granskningen att ytterst få skolor lyckas ge alla elever som behöver det studiehandedning på modersmålet. Företrädare för kommunerna, rektorer och lärare ger som förklaring att det är svårt att rekrytera lärare, främst i de mindre kommunerna. Men Skolinspektionen konstaterar också att det råder förvirring och okunskap om vad studiehandedning på modersmålet innebär och okunskap om att det är ett ovillkorligt krav i författningarna på kommunerna att anordna detta. Skolinspektionen uppfattar att det även finns otydligheter i modersmållärares uppdrag. Det framkommer t.ex. att lärare inom ramen för modersmålsundervisningen ger elever undervisning i svenska språket då eleven önskar det, eller studiehandedning i modersmålet om eleven behöver hjälp att förstå olika ämnen. Det beskrivs också att modersmållärare kan ha elevgrupper som samtidigt har modersmålsundervisning, studiehandedning och moderna språk. Avseende studiehandedningen på modersmålet tycks det ofta vara så att eleven spontant tar med sig frågor till modersmålläraren för att få hjälp att förstå olika ämnen. Studiehandedningen tycks i mindre grad utgå från ämneslärarens och modersmållärarens gemensamma bedömning av elevens behov. Någon gemensam planering av hur handledningen ska genomföras och utvärderas verkar inte heller ske.

5.8 | Lärarnas kompetens för nyanlända elever

Skolinspektionens granskning har visat att det finns ett stort engagemang bland lärare som undervisar nyanlända elever. Flertalet har en pedagogisk utbildning medan lärares kunskap om andraspråksinläring däremot varierar. Bristen på modersmållärare är dock stor och arbetet med att rekrytera behöriga lärare i svenska som andraspråk och modersmål måste stärkas i kommunerna, främst de mindre. Skolinspektionen konstaterar också att kommunerna tillsammans med skolorna behöver förbättra möjligheten till kompetensutveckling för lärare som undervisar nyanlända elever. Alla lärare behöver också kunna förstå sitt ämne i relation till vad lärande på ett andraspråk innebär och hur man kan arbeta språkutvecklande och främja elevernas lärande i alla undervisningsämnen.

Att lärare är utbildade är i sammanhanget betydelsefullt. Riksrevisionen³² har identifierat tre problem med att inte använda utbildade lärare. För det första riskerar undervisningens kvalitet och därmed elevernas resultat att försämrans. För det andra äventyras skollagens grundläggande målsättning om att utbildningen ska vara likvärdig var i landet den än anordnas. För det tredje finns en risk att riksdagens och regeringens intentioner inte får genomslag i skolan eftersom statens styrning i stor utsträckning riktas direkt mot lärarkåren. Det förutsätter att lärarna har den pedagogiska kompetens som behövs för att tolka och tillämpa läroplaner och kursplaner.

För att kunna hjälpa elever att utveckla egen kunskap fordras att lärare har en god kunskapsgrund, medvetenhet om styrdokumentens uppdrag, samt insikt i ämnesdidaktisk forskning och egna referensramar, dvs. ett reflekterande förhållande till den kunskapsmassa som eleven ska ta del av³³.

I Skolinspektionens kvalitetsgranskning av lärares utbildning och behörighet framkommer att flertalet av de lärare som är obehöriga i själva verket har en utländsk lärarutbildning som ännu inte är validerad av Högskoleverket. Alternativt har de annan svensk eller utländsk akademisk utbildning. Skollagen ställer krav på att Högskoleverket ska utfärda behörighetsbevis för lärare med utländsk lärarutbildning, men detta sker i låg grad³⁴. De skolor som Skolinspektionen har granskat är i mindre grad medvetna om bestämmelserna kring detta. Vidare kan det handla om ämnen där det är särskilt svårt att rekrytera utbildade lärare t.ex. spanska, modersmål, svenska som andraspråk samt praktisk-estetiska ämnen. Vad gäller modersmål, föreslås i förslaget om ny lärarutbildning³⁵ en översyn mot bakgrund av att det i dagsläget i stort sett inte utbildas några modersmållärare. När det gäller dessa lärare finns även problem med att fylla upp tjänster i och med att det är fråga om "ambulerande" lärare. Dessa lärare får inte

möjlighet att samverka med andra lärare och blir inte heller delaktiga i det pedagogiska utvecklingsarbetet.

I intervjuer har Skolinspektionen fört diskussioner om vilken kompetens lärare upplever är central i undervisning av nyanlända elever. I likhet med aktuell forskning³⁶ framhåller lärare att deras förmåga att skapa relationer med eleverna för att kunna kommunicera med dem är den kompetens som sätts främst. Att skapa förutsättningar för kommunikation mellan elever med skild social, kulturell och/eller etnisk bakgrund utgör enligt lärarna grunden för att elever och lärare ska kunna umgås med varandra i en mångkulturell lärandemiljö. Forskningen hävdar också att mänskliga relationer är nyckeln till lärande och att den interaktion som äger rum i skolan mellan lärare och elev, och mellan elever, är mycket mer avgörande än någon undervisningsmetod. För att gynna elevernas kunskapsutveckling behöver lärare, i samspelet med eleverna i klassrummet, visa hänsyn och respekt för elevernas språk, kultur och erfarenheter. Om lärare inte tar sådan hänsyn uppstår risk att elever tystnar eller inte aktivt deltar i klassrumsarbetet, vilket av läraren kan tolkas som att eleverna brister i kapacitet, eller att de inte anstränger sig. Detta gör i sin tur att samspelet mellan lärare och elev präglas av ömsesidiga låga förväntningar, vilket sannolikt också kommer att bekräftas.

Skolinspektionens observationer bekräftar forskningens resultat. I undervisning där lärare lyckats etablera goda relationer och det råder hänsynstagande och respekt mellan lärare och elev och mellan elever, där finns också livliga diskussioner och dynamik. I sådan undervisning lägger lärare sig vinn om att lära sig ord på sina elevers modersmål, i klassrummet finns elevers arbeten där elevens bakgrund är synlig och som därmed kan utgöra utgångspunkt för elevens vidare kunskapsutveckling. Lärare signalerar på detta sätt respekt för elevens modersmål och kulturella ursprung. Lärare visar också, både i ord och i handling, höga förväntningar på samtliga elever. Men Skolinspektionen har även mött det motsatta där nyanlända elever syns sitta tysta för sig själva och i intervjuer uppger att de känner sig utanför. I förberedelseklasser, IVIK-klasser och sfi finns elever som är hänvisade till enskilda studier och som varken lärt känna varandra eller lärare. Deras lärares utsagor innehåller också en skepsis när det gäller elevernas förmåga att lära och utvecklas.

Skolinspektionen har i intervjuer, enkäter och observationer funnit en skiljelinje i vilka förväntningar lärare ställer på nyanlända elever. I några skolor finns lärare som lyckas ta vara på elevernas tidigare kunskaper, stimulera och ha höga förväntningar på att de ska lyckas vidareutveckla sina kunskaper. Ett exempel på detta syntes vid ett lektionsbesök i en IVIK-klass där det pågick undervisning i historia. Eleverna hade olika bakgrund, skolgång och modersmål, hade nyligen kommit till Sverige och hade olika kunskaper

i svenska språket. Det rådde en god stämning i klassrummet, läraren lade sig vinn om att möta varje elev i dialog och samtidigt pågick interaktion mellan eleverna. Uppgiften för dagen var komplex och eleverna arbetade entusiastiskt tillsammans i grupp. Läraren var noga med att anknyta till tidigare uppgifter, uttryckte sin medvetenhet om uppgiftens svårighet och talade samtidigt om att hon visste att eleverna skulle klara det. Läraren betonade också att hon hela tiden fanns tillhands, vilket hon även visade i handling. Vid samtal med eleverna berättade de att de tyckte att historia var ett roligt ämne och att deras självförtroende vuxit sedan de fått undervisning av denna lärare.

Men Skolinspektionen har även mött lärare vars fokus är att hjälpa eleverna tillrätta i en skola som bygger på ett brist- och normalitetstänkande och som riktar uppmärksamheten mot eleverna som avvikande och annorlunda. Elever med utländsk bakgrund uppmärksammas främst som avvikande och bristfälliga"; "invandrarelever uppmärksammas för det de inte är och osynliggörs för det de är"; utanförskap skapas och återskapas"³⁷. Skolinspektionen konstaterar att fokus behöver flyttas från det som elever inte upplevs ha till själva lärandet. Att vidga perspektiven och stärka attityd- och bemötandefrågornas ställning i arbetet är centralt för fortsatt framgång. Förändringar som behöver beaktas är den från brist- och normalitetstänkande till främjande förhållningssätt, och där individen uppfattas som kompetent och resursstark; den från fokus vid problem till en syn på hur organisationen i sig kan främja lärandet. Enligt vedertagna föreställningar om inkludering är det skolan som ska anpassas efter elevens behov, inte eleven som ska anpassas efter skolan. Hur detta kan förverkligas i praktiken är en utmanande fråga. "Not the Children but the schoolsystem needs to be challenged"³⁸. En belysning av de egna systemen – kulturen och strukturen – är en nödvändighet. Vad leder till goda resultat? Vad leder inte till goda resultat?

Forskare menar att så kallad interkulturell pedagogik bör genomsyra all utbildning och avser med detta ett övergripande begrepp som innesluter lärande, kommunikation, undervisning, skolutveckling och pedagogisk forskning. Interkulturell kompetens är nödvändig inte enbart för att kunna förstå sig själv som lärare i en mångkulturell skola, utan också för att kunna föra detta vidare till dagens mångkulturella elever. Lärare, tillsammans med kollegor, behöver variera uttrycksätt och arbetssätt för att anpassa undervisningen till de olika målgrupperna. Lärare behöver också använda olika undervisningsmetoder, kunna presentera information klart och entusiastiskt, väcka elevernas nyfikenhet och intresse, ha förmåga att kontextualisera stoff, strukturera materialet och fånga upp och vidareutveckla elevernas idéer. Lärarens förhållningssätt till sitt arbete måste också innehålla en förståelse för att kunskapens betydelse och utbildningens betydelse inte kan uppfattas,

tolkas eller beskrivas på ett universellt och entydigt sätt.

För att kunna hjälpa eleverna att utveckla egen kunskap fordras att lärarna har en god kunskapsgrund, medvetenhet om styrdokumentens uppdrag, insikt i ämnesdidaktisk forskning och egna referensramar, det vill säga ett reflekterande förhållande till den kunskapsmassa som eleven ska ta del av³⁹. Eftersom nyanlända elevers rätt till utbildning i flertalet kommuner och skolor har åsidosatts kan Skolinspektionen konstatera att rektorers och lärares insikt i och tillämpning av styrdokumentet behöver förbättras.

5.9 | Uppföljning och kvalitetsarbete

Enligt skollagen⁴⁰ har skolhuvudmannen, rektor och lärarna – på var sin nivå – ansvar för att de nationella målen uppfylls och bestämmelserna följs. För detta måste de kontinuerligt och systematiskt skaffa sig en bild av vilka resultat eleverna når och hur framgångsrika skolans insatser är. Kommunen bör följa upp, utvärdera och analysera arbetet med introduktion för nyanlända elever på olika nivåer. Skolan har ansvar för att följa upp och utvärdera undervisningen, elevernas kunskapsutveckling och deras skolsituation i stort. Speciellt viktigt är det att styrkor och svagheter i verksamheterna kring nyanlända elever belyses genom riktade utvärderingar. Bestämmelserna om den individuella utvecklingsplanen för elever i grundskolan och den individuella studieplanen för elever i gymnasieskolan gäller alla elever utan undantag. Det är viktigt att kommuner och skolor kontinuerligt redovisar variationer i kunskapsresultat så att adekvata åtgärder kan vidtas.

Skolinspektionens iakttagelser

Skolinspektionen har bland annat begärt in de granskade kommunernas kvalitetsredovisningar och statistik över nyanlända elevers kunskapsresultat. Dessa dokument har visat på brister i uppföljning, utvärdering och redovisning i de flesta kommuner, främst de mindre. Sammanställd statistik över nyanlända elevers kunskapsresultat i form av t ex betyg saknas ofta men flera kommuner har efter Skolinspektionens begäran tagit fram aktuella uppgifter. Resultatet är dock nedslående med tanke på de få betyg som faktiskt sätts och att de begränsas till ämnena svenska som andraspråk, alternativt sfi, matematik och i enstaka fall även i engelska.

I de intervjuer som Skolinspektionen genomfört framkommer att lärarna inte alltid genomför utvecklingssamtal eller upprättar några individuella utvecklingsplaner. Förklaringarna till detta har varit att lärarna inte hinner eftersom eleverna ofta försvinner inom en kort period. Det är inte alltid det heller upprättas några åtgärdsprogram för elever i behov av särskilt stöd.

När det gäller uppföljning av skolsituationen i stort och värdegrundsarbetet i skolan genomförs någon form av utvärderingar i samtliga granskade skolor och resultat av utvärderingar redovisas i skolornas kvalitetsredovisningar. Det är dock ovanligt att nyanlända elevers situation uppmärksammas och det är därför svårt för skolorna att få en uppfattning om hur dessa elever upplever sin lärmiljö. Diskussioner har förts i intervjuer om hur nyanlända elevers röster blir hörda i skolan. De undersökningar som skolorna genomför för att ta reda på i vilken utsträckning eleverna upplever trygghet, förekomst av kränkningar och studiemiljön i stort omfattar för det mesta inte nyanlända elever. Dels menar skolornas personal att eleverna "droppar in" under läsåret och då hinner de kanske inte delta i undersökningen, dels krävs det möjlighet till översättning för att eleverna ska förstå frågorna i t ex en enkät, vilket innebär organisatoriska svårigheter.

¹⁵ Erbjudna möjligheter och upplevda erbjudanden, Ann-Christin Torpsten, Grundskoletidningens artikel, 2009.

¹⁶ Allmänna råd för utbildning av nyanlända elever, Skolverket 2008

¹⁷ Skolverkets allmänna råd om studie- och yrkesorientering (SKOLF5 2009:20)

¹⁸ 1994 års läroplan för de obligatoriska skolformerna (Lpo 94)

¹⁹ 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna (Lpf 94)

²⁰ Jörgen Mattlar, Assimilationstendenser i läromedel för svenska som andraspråk, 2009

²¹ Regeringens proposition 2008/09:153, Språk för alla – förslag till språklag

²² 2 kap. 9 – 14 samt 15-16 §§ grundskoleförordningen

²³ 5 kap. 7-13 samt 2 §§ gymnasieförordningen

²⁴ Collier, 1987

²⁵ Svenska som andraspråk – en samtalsguide om kunskap, arbetssätt och bedömning, Myndigheten för skolutveckling, 2007, s 21-22.

²⁶ Kenneth Hyltenstam, 2009 och Hans Lorentz, 2009

²⁷ Myndigheten för skolutveckling, 2003

²⁸ Parczyk, 1999

²⁹ 5 kap. 2-3 §§ grundskoleförordningen

³⁰ 5 kap. 5-6 §§ gymnasieförordningen

³¹ Kenneth Hyltenstam, 2009

³² Riksrevisionen, 2005.

³³ Skolverket, 2004.

³⁴ Skolinspektionen, 2009

³⁵ SOU 2008:109.

³⁶ Hans Lorentz, 2009, Rodell Olgac, Cummins

³⁷ Ann Runfors, Mångfald, motsägelser och marginaliseringar – en studie av hur invandrarskap formas i skolan, 3

³⁸ Professor Chon Garcia, University of san Antonio

³⁹ Skolverkets utvärdering av grundskolan 2003 (NU03), 2004

⁴⁰ Skollagen

6 | Skolinspektionens slutsatser och rekommendationer

Skolinspektionen finner det otillfredsställande att de granskade kommunerna och skolorna inte har förmått skapa en likvärdig utbildning för ett stort antal elever. Samtidigt finns i detta en utmaning att åstadkomma utveckling.

För att säkerställa att nyanlända elever får den utbildning de har rätt till behöver de granskade kommunerna och skolorna utveckla och förbättra sitt arbete inom en rad områden. Kommunerna och skolorna ska redovisa vidtagna åtgärder till Skolinspektionen inom sex månader.

6.1 | Att vara nyanländ elev i skolan

Hur situationen utvecklas för den nyanlända eleven är ytterst beroende av hur kommun och skola lyckas bemöta, introducera och integrera eleven.

Mottagande och introduktion

Skolinspektionen har sett att de granskade kommunerna, främst de mindre, har svårigheter med att ta emot och introducera nyanlända elever. Därför behöver kommunerna utveckla samverkan med andra instanser för att utveckla

sitt mottagande och introduktionen av nyanlända elever. Samtliga skolor, även i de större kommunerna, behöver också bli bättre på att introducera eleverna.

Värdegrund och social gemenskap

Det framstår för Skolinspektionen som om skolorna i flera fall, tvärt emot sitt uppdrag, utgör starten på och befäster särskiljande och segregering. Skolorna måste se över sin organisation så att den gynnar integrering av *alla* elever. Rektorer och lärare behöver vidta åtgärder så att nyanlända elever införlivas i den sociala gemenskapen. Det är inte acceptabelt att elever, ofta i en redan utsatt situation, blir föremål för kränkande behandling från andra elever eller vuxna i skolan. Därför måste skolorna införliva samtliga elever och vuxna i skolan i värdegrundsarbetet. Nyanlända elever är en angelägenhet för hela skolan. Personalen måste, oberoende i vilken roll de möter nyanlända elever, visa respekt, ta hänsyn till och ta vara på elevernas språkliga och kulturella bakgrund.

6.2 | Ändamålsenlig undervisning

För att skolorna ska lyckas ge nyanlända elever ändamålsenlig undervisning är det nödvändigt att ta reda på vilka kunskaper eleverna har och anpassa undervisningen utifrån varje enskild elevs behov och förutsättningar.

Kartläggning och värdering

I de granskade kommunerna och skolorna genomförs bristfällig kartläggning och värdering av nyanlända elevers tidigare skolgång och kunskaper. Utveckling av verktyg för att tidigt kunna kartlägga och värdera elevens kunskaper och kvalificerad studie- och yrkesvägledning är därför några angelägna åtgärder för grund- och gymnasieskolorna. Detta utgör grunden för att skolan ska kunna individuellt planera undervisningen utifrån varje enskild elevs förutsättningar och personliga mål.

Individuell planering

Bland Skolinspektionens iakttagelser finns skolornas bristande förväntan på nyanlända elever. Dessa lågt ställda förväntningar leder till att eleverna rutinmässigt placeras i introduktionsklasser och får en undervisning som är lika för alla. Skolorna måste planera varje enskild elevs undervisning utifrån en noggrann kartläggning och värdering av elevens kunskaper. Detta för att kunna skapa utbildningsmiljöer som inspirerar och utvecklar kunskaper oavsett elevernas bakgrund. Den individuella planeringen bör ske i nära samarbete med elevens vårdnadshavare och närsamhället och ska dokumenteras i elevens individuella utvecklingsplan i grundskolan och individuella studieplan i gymnasieskolan.

Undervisningens innehåll och genomförande

Skolinspektionen har konstaterat att nyanlända elever i de granskade kommunerna och skolorna inte får den undervisning de har rätt till. Därför måste skolorna se till att nyanlända elever får undervisning i de ämnen och kurser de har rätt till. Som ett led i detta behövs ytterligare åtgärder att på djupet diskutera det inre arbetet i skolorna kring hur undervisningen kan anpassas till elever med annat modersmål än svenska. Flerspråkighet för alla elever kan ge förutsättningar för att leva, verka och bli delaktig också internationellt. Undervisning på elevens "starkaste språk" bör uppmuntras i alla ämnen om skolan eftersträvar att ta vara på elevens tidigare kunskaper och uppnå bättre resultat. En utveckling av flerspråkighet rymmer flera möjligheter i en globaliserad värld. Att se det mångkulturella som möjligheter och öppna för ökade kontakter inom landet och internationellt bidrar till ökad förståelse och ökad kunskap.

Studiehandledning på modersmålet

Skolorna uppvisar allvarliga brister i sitt sätt att hantera denna handledning. Kompetensen kring vad studiehandledning på modersmålet innebär varierar, likaså hur man ska arbeta med handledningen. Kommunerna och skolorna måste därför se över sina rutiner och personalens kompetens så att gällande författningar tillämpas.

Lärares kompetens

Granskningen har visat att såväl den formella kompetensen som kunskap om hur man undervisar nyanlända elever varierar bland lärare som undervisar nyanlända elever. Kommunerna behöver därför genomföra insatser för att rekrytera behövlig personal och kompetensutveckla sin personal. Mindre kommuner behöver utveckla samverkan med andra kommuner för att tillgodose behoven av t ex modersmållärare (se avsnitt Samverkan kommunalt nedan). Skolorna och kommunerna behöver snabbt finna redskap så att lärare och övrig personal, utifrån gällande författningar, forskning och beprövad erfarenhet, kan öka variationen i lärandet. En utvecklad interkulturell undervisning för barn och unga bör utvecklas, liksom kunskap om lärande i flerspråkiga miljöer.

Uppföljning och kvalitetsarbete

Enligt Skolinspektionen sker inte uppföljning och utvärdering av nyanlända elevers kunskapsresultat och skolsituation på alla nivåer i tillräcklig utsträckning i de granskade kommunerna och skolorna. Därför krävs det en medveten och konsekvent satsning på professionella, välutbildade lärare och skolledare som kan och har förutsättningar att utifrån egna analyser av utvecklingen kan åtgärda olika konkreta situationer.

6.3 | Utvecklingsbehov

Ansvar för utbildning av nyanlända elever vilar på kommuner och skolor och det kan vara en tung uppgift för den enskilda skolan att säkerställa likvärdig utbildning för dessa elever. Skolinspektionen rekommenderar därför att det även genomförs insatser på andra nivåer.

Samverkan nationellt, regionalt och kommunalt.

Behovet av nationell, regional och kommunal samverkan har lyfts fram i tidigare undersökningar bland annat av Skolverket och Myndigheten för skolutveckling. Skolinspektionen konstaterar att dessa behov kvarstår. Det behövs samverkan på nationell nivå för att ge arbetet med nyanlända elever större legitimitet och bättre förutsättningar. De myndigheter som bör ingå i den nationella samverkan är de myndigheter som har ett ansvar för nyanlända t ex Migrationsverket, Skolverket, Specialpedagogiska

skolmyndigheten, Skolinspektionen tillsammans med Sveriges kommuner och landsting. Samverkan bör ske med koppling till aktuell forskning. Skolinspektionen kommer att ta initiativ till en sådan samverkan.

Även samverkan mellan stat och kommun behövs regionalt. Regional samverkan mellan olika parter är nödvändig för att åstadkomma helhet i introduktionen som främjar individens utveckling och underlättar inträdet i det svenska samhället. Vidare behöver samverkan mellan olika kommuner utvecklas och behovet av samverkan inom kommunerna mellan olika förvaltningar, liksom inom de olika förvaltningarna är stort.

Eftersom andelen ensamkommande barn ökar i takt med att barnen blir allt yngre, behövs insatser som ställer krav på samverkan mellan olika instanser.

Kartläggning och värdering

Kommuners och skolors skyldighet att kartlägga och värdera nyanlända elevers tidigare skolgång och kunskaper vid mottagandet i grundskolans senare år och i gymnasieskolan behöver tydliggöras. Detta utgör grunden för att skolan ska kunna individuellt planera utifrån varje enskild elevs förutsättningar och personliga mål med studierna. Liksom inom vuxenutbildningen behöver olika instrument och stödmaterial för värdering av elevernas kunskaper utvecklas. Kursplanerna behöver ses över och i vissa stycken anpassas till nyanlända elevers behov och förutsättningar.

Studiehandledning på modersmålet

Eftersom bristerna i kommunernas och skolornas hantering av studiehandledning på modersmålet är allvarliga, är behovet stort av någon form av stödmaterial för hur skolorna ska arbeta med studiehandledning på modersmålet t ex i form av allmänna råd.

Kompetensutveckling behövs

Insikten i gällande styrdokument, men framförallt tillämpningen av dessa när det gäller nyanlända elever, brister i kommuner och skolor. Därför behövs nationella insatser i form av kompetensutveckling för lärare och skolledare, med utgångspunkt från de områden som behöver utvecklas.

Modersmålslärare

Bristen på modersmålslärare har visat sig vara stor i kommunerna och skolorna. När det gäller modersmål, föreslås i förslaget om ny lärarutbildning⁴¹ en översyn mot bakgrund av att det i dagsläget i stort sett inte utbildas några modersmålslärare. Kommunerna är i behov av nationellt stöd för att klara sitt uppdrag att rekrytera kompetenta modersmålslärare.

Nationell statistik

Det finns behov av statistik av resultat på nationell nivå som kommuner och skolor kan bearbeta. Denna statistik skulle sedan, tillsammans med andra utvärderingar, kunna utgöra underlag som ger lokala och nationella aktörer, politiker och professionella, möjlighet att ta ställning till vilka åtgärder som ska vidtas på kort- och lång sikt.

Reglering av rätten till gymnasiestudier

Den 13 maj, 2009 lade regeringen fram propositionen *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan*⁴². Med hänvisning till innehållet i föreliggande rapport framhåller Skolinspektionen vikten av att slå vakt om nyanlända elevers rätt till utbildning i grund- och gymnasieskolan i det fortsatta arbetet med utformningen av en ny gymnasieskola.

⁴¹ SOU 2008:109

⁴² Regeringens proposition Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan (2008/09:199).

7 | Referenser/käll- och litteraturförteckning

Cederberg, M. (2006). *Utifrån sett – inifrån upplevt. Några unga kvinnor som kom till Sverige i tonåren och deras möte med den svenska skolan*. Diss. Stockholm: Univ.

Det blågula huset – strukturell diskriminering i Sverige. SOU 2005:56.

Eklund, M. (2003). *Interkulturellt lärande: intentioner och realiteter i svensk grundskola sedan 1960-talets början*. Diss. Luleå: Univ.

En hållbar lärarutbildning. SOU 2008:109.

Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan. Regeringens proposition 2008/2009:199.

Förordningen om försöksverksamhet med tvåspråkig undervisning i grundskolan. 2003:306.

FN:s konvention om barnets rättigheter (1989).

Förordningen om utbildning, förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg för asylsökande barn m.fl. 1:976.

Gilliam, L. (2006). De umulige børn og det ordentlige menneske. Et studie af identitet, ballade og muslimske fællesskaber blandt etniske minoritetsbørn i en dansk folkeskole. Diss. Danmarks Pædagogiske Universitetsskole ved Århus Universitet: Univ.

Globaliseringsrådet (2008). *Kunskap vidgar världen – Globaliseringens inverkan på skola och lärande*. Underlagsrapport nr 26.

Hattie, J. (2009). *Visible Learning. A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. London: Routledge

Lorentz, H. (2009). *Skolan som månkulturell arbetsplats: att tillämpa interkulturell pedagogik*. Lund: Studentlitteratur.

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, Lpo94.

Läroplan för det frivilliga skolväsendet, Lpf94.

McKinsey & Company (2007). *How the world's best-performing school systems come out on top*.

Myndigheten för skolutveckling (2004). *Vid sidan av eller mitt i? – Om undervisningen för sent anlända elever i grund- och gymnasieskolan*.

Myndigheten för skolutveckling (2006). *Överallt och ingenstans – Mångkulturella och antirasistiska frågor i svenska skolan*.

Myndigheten för skolutveckling (2007). *Svenska som andraspråk – En samtalsguide om kunskap, arbetssätt och bedömning*.

Myndigheten för skolutveckling (2006). *Förslag till nationell strategi för utbildning av nyanlända barn och ungdomar*.

Myndigheten för skolutveckling (2008). *Nationell strategi för utbildning av nyanlända barn och ungdomar – slutrapport*.

Norén, E. (2008). *Det går att lära sig mer – en utvärdering av tvåspråkig matematikundervisning*. I Stockholm: Kompetensfonden, Stockholms stad (2008). Det går att lära sig mer – två utvärderingar.

Parszyk, I-M. (1999). *En skola för andra: minoritetselevers upplevelser av arbets- och livsvillkor i grundskolan*. Diss. Stockholm: Univ.

Ramsfeldt, S. (2008). *Min hjärna går igång kan man säga – en utvärdering av tvåspråkig matematikundervisning*. I Stockholm: Kompetensfonden, Stockholms stad (2008). Det går att lära sig mer – två utvärderingar.

Regeringens proposition 08/09:153. *Språk för alla – förslag till språklag*.

Riksrevisionen (2005). *Rätt utbildning för undervisningen. Statens insatser för lärarkompetens*.

Runfors, A. (2003). *Mångfald, motsägelser och marginaliseringar: en studie av hur invandrarskap formas i skolan*. Diss. Stockholm: Univ.

Sawyer, L. & Kamali, M. (2006). *Utbildningens dilemma: demokratiska ideal och andrafierande praxis*. SOU 2006:40.

Siris, Skolverkets hemsida.

Skolinspektionen 2009, rapport om lärares utbildning och behörighet.

Skolgång för barn som skall avisas eller utvisas. SOU 2007:34.

Skolverket (1999). *Den rimliga skolan – livet i skolan och skolan i livet*. Rapport nr 164.

Skolverket (2004). *Utvärdering av grundskolan 2003*, NU03.

Skolverket (2006). *Förslag till mål och riktlinjer för nyanlända elever – Redovisning av ett regeringsuppdrag*.

Skolverket (2006). *Attityder till skolan*

Skolverket (2008). *Allmänna råd och kommentarer för utbildning av nyanlända elever*.

Skolverket (2008). *Med annat modersmål – elever i grundskolan och skolans verksamhet*. Rapport 321.

Skolverket (2009). *Allmänna råd och kommentarer om studie- och yrkesorientering*.

Skolverket (2009). *Lägesbedömning 2008*.

Skolverket (2009). *Matematik i ett flerspråkigt och interkulturellt perspektiv*. Skolverkets hemsida, www.skolverket.se/sb/d/2208/a/13548, hämtat 2009-06-10.

Torpsten, A-C. (2008). *Erbjudet och upplevt lärande i mötet med svenska som andraspråk och svensk skola*. Diss. Växjö: Univ.

Torpsten, A.C. (2009). *Erbjudna möjligheter och upplevda erbjudanden*. I *Grundskoletidningen*, nr 2.

Validering m.m. – fortsatt utveckling av vuxnas lärande. Ds:2003:23.

UNICEF Sverige (2008). *Handbok om barnkonventionen*. Upplaga 1:1.

Wigg, U. (2008). *Bryta upp och börja om: berättelser om flyktingskap, skolgång och identitet*. Diss. Linköping: Univ.

IBlob, M. (2004). *Skolinledning för nyanlända flykting- och invandrarbarn. Integrationsverket, Rapport integration 2003: Bilaga*

Department for education and skills UK. *Guidance for supporting newly arrived pupils learning English as an additional language in the literacy hour.* <http://www.standards.dfes.gov.uk/primary/features/literacy/659925/917853>

Gruber, S. (2001) *Från "barn till nya medborgare" till "elever med invandrarbakgrund" – En studie av etnisk mångfald i skolpolitiska dokument.* Integrationsverkets stencilserie 1:4

Integrationsverket (2006). *Allmänna råd om statens ersättning för flyktingmottagande*

Integrationsverket (2007). *Nyanländ efter flera år? En intervjustudie bland barnfamiljer som fått uppehållstillstånd efter att ha vistats i Sverige under lång tid*

Justitiedepartementet (2005) *Det blågula glashuset – strukturell diskriminering i Sverige.* Betänkande till Utredningen om strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet. SOU 2005:56

Myndigheten för skolutveckling (2003). *Att läsa och skriva – En kunskapsöversikt baserad på forskning och dokumenterad erfarenhet*

Myndigheten för skolutveckling, (2004). *Kartläggning av svenska som andraspråk.* Dnr 2003:757 Skolverket 54 (55) Dnr 2006:2145

Myndigheten för skolutveckling (2008). *Andraspråksinläring och flerspråkig ämnesundervisning – en litteraturlista för alla som arbetar i skolan.*

Bilagor

1. Deltagarlista
2. Kommuner och skolor som granskats
3. Metodbeskrivning
4. Kunskapsöversikt
5. Underlag för informationsinsamling

Uppdrag: en bättre skola

Alla barn och ungdomar har rätt till en skola med **trygghet** och **kunskap** i fokus. Alla ska få likvärdiga förutsättningar att nå målen oberoende av kön, geografisk hemvist eller sociala och ekonomiska förhållanden.

Skolinspektionens uppgift är att kontrollera att varje enskild skola lever upp till dessa krav.

Med **kvalitetsgranskningarna** går Skolinspektionen på djupet inom särskilt avgränsade områden.

Analyser av brister i förskola och skola ligger till grund för vilka områden som ska kvalitetsgranskas.